

Sytuacja społeczno-gospodarcza gmin wiejskich Mazowsza w wybranych aspektach zrównoważonego rozwoju

Małgorzata Szalast-Piwińska

Abstrakt

Celem niniejszego artykułu jest analiza sytuacji społeczno-gospodarczej gmin wiejskich województwa mazowieckiego, z uwzględnieniem wybranych wskaźników w obszarach odpowiadających celom zrównoważonego rozwoju (społecznym, gospodarczym i środowiskowym). Przedmiot badań stanowi 215 gmin wiejskich Mazowsza.

Wyniki badań wskazują na stałą tendencję pogłębiania się różnic pomiędzy sytuacją społeczno-gospodarczą gmin wiejskich w dwóch regionach województwa mazowieckiego, tj. regionie warszawskim stołecznym i regionie mazowieckim regionalnym. Gminy wiejskie w regionie warszawskim stołecznym są liderem pod względem potencjału demograficznego oraz rozwoju społeczno-gospodarczego. Z kolei gminy wiejskie w regionie mazowieckim regionalnym cechuje niższy poziom rozwoju społeczno-gospodarczego oraz słaby potencjał demograficzny. Dysproporcje między regionami Mazowsza wskazują także na pogłębiający się proces rezygnacji z działalności rolniczej. Szansą intensyfikacji działań prorozwojowych w gminach, które charakteryzują się dużą powierzchnią obszarów prawnie chronionych może być wsparcie w postaci subwencji ekologicznej.

Słowa kluczowe: potrzeby ekologiczne, rozwój społeczno-gospodarczy, zrównoważony rozwój.

Małgorzata Szalast-Piwińska, dr, Akademia Techniczno-Artystyczna Nauk Stosowanych w Warszawie.

Wstęp

Problematyka rozwoju społeczno-gospodarczego jest często podejmowana w literaturze przedmiotu oraz rządowych i regionalnych dokumentach strategicznych. Zagadnienia dotyczące sytuacji społeczno-gospodarczej i przestrzennej kraju, regionów i obszarów wiejskich oraz ochrony środowiska ujęto m.in. w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego do 2030 roku „Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony”¹, „Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030 r.” (średniookresowej strategii rozwoju kraju)² i projekcie „Koncepcji Rozwoju Kraju 2050”³. Sytuację społeczno-gospodarczą województwa mazowieckiego oraz kierunki działań wskazano natomiast m.in. w „Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze”⁴.

Rozwój zrównoważony, którego termin po raz pierwszy zawarto w Raporcie Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju pn. „Nasza wspólna przyszłość” z 1987 roku (tzw. Raport Brundtland), jest rozumiany jako „rozwój, który zaspokoi potrzeby obecnego pokolenia, nie ograniczając możliwości zaspokojenia potrzeb przyszłych pokoleń”⁵. W prawie krajowym zasadę zrównoważonego rozwoju zapisano w Konstytucji RP (art. 5). Natomiast w ustawie Prawo ochrony środowiska rozwój zrównoważony jest definiowany jako „rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń”⁶. Zrównoważony rozwój to długoterminowy cel Unii Europejskiej wpisujący się w program

1. Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego do 2030 roku „Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony”*, <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/krajowa-strategia-rozwoju-regionalnego>, dostęp 5.02.2025. W dalszej części artykułu zwana „Krajową Strategią Rozwoju Regionalnego”.
2. Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 roku.)*, <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/informacje-o-strategii-na-rzecz-odpowiedzialnego-rozwoju>, dostęp 5.02.2025. W dalszej części artykułu zwana: „Strategią na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju”.
3. Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, *Koncepcja Rozwoju Kraju 2050*. Projekt, Warszawa 2024, <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/zapoznaj-sie-z-projektem-krk-2050>, dostęp 7.05.2025.
4. Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie, *Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze*, Warszawa 2022. W dalszej części artykułu zwana: „Strategią Rozwoju Województwa Mazowieckiego”.
5. G.H. Brundtland, *Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development*, Geneva 1987, UN-Dokument A/42/427, I.3.27, <http://www.un-documents.net/ocf-ov.htm>, dostęp: 9.05.2025.
6. Ustawa z 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska, t.j. Dz. U. 2024 poz. 54 ze zm., art.3 pkt 50.

działań i realizacji 17 celów w trzech obszarach: gospodarczym, społecznym i środowiskowym. Cele zrównoważonego rozwoju określono w strategicznym dokumencie pt. „Przekształcamy nasz świat: Agenda 2030 na rzecz zrównoważonego rozwoju” przyjętym przez Organizację Narodów Zjednoczonych⁷. Pięć aspektów, na których koncentruje się Agenda 2030, to tzw. 5xP: Ludzie (ang. *People*); Planeta (ang. *Planet*); Dobrobyt (ang. *Prosperity*); Pokój (ang. *Peace*) i Partnerstwo (ang. *Partnership*).

W Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego określono obszary interwencji, do których należy m.in. zagrożenie gmin trwałą marginalizacją. Zjawisko to jest rozumiane jako „zróznicowane przestrzenne pod względem poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, jak i funkcji gospodarczych skupiska gmin wiejskich i powiązanych z nimi funkcjonalnie małych miast, w których nastąpiła kumulacja negatywnych zjawisk społecznych i ekonomicznych”⁸. Główną zasadą Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju, jak wskazała M.A. Król, jest zrównoważony rozwój kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i terytorialnym. Istotne jest m.in. wykorzystanie odpowiednich instrumentów do realizacji zasad zrównoważonego rozwoju, ochrony środowiska na obszarach wiejskich (w tym ochrony powierzchni ziemi i bioróżnorodności) oraz ładu przestrzennego (w tym „ochrony gruntów rolnych i leśnych, poprawy struktury obszarowej gospodarstw rodzinnych i zachowania zasobów ziemi pod rozwój polskiego rolnictwa”)⁹. Obecnie trwają prace nad nową średniookresową strategią rozwoju kraju do 2035 roku. Dokument bazuje na projekcie Koncepcji Rozwoju Kraju 2050. W projekcie tym zidentyfikowano trendy społeczne, gospodarcze i środowiskowe o potencjalnie największym wpływie na Polskę, m.in. nową gospodarkę (w tym transformację rolnictwa spowodowaną zmianami klimatycznymi, technologicznymi i nowymi wzorcami konsumpcji), wzrost globalnych problemów społecznych (w tym niepewność demograficzną i wzrost nierówności społecznych), wzrost dynamiki zmian środowiskowych i klimatycznych oraz reorganizację przestrzeni (w tym rozrost silnych miast oraz miejskich obszarów funkcjonalnych, przemiany na terenach wiejskich i zmiany w użytkowaniu terenów)¹⁰.

7. Organizacja Narodów Zjednoczonych, *Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*. Rezolucja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne 25 września 2015 roku, A/RES/70/1, <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/agenda-2030>, dostęp 10.02.2025. W dalszej części artykułu zwana „Agendą 2030”.

8. Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, *Roczny raport regionalny 2022. Raport z monitoringu Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030 „Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony”*, Warszawa 2023, <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/krajowa-strategia-rozwoju-regionalnego>, dostęp 15.02.2025.

9. M.A. Król, *Instrumenty ochrony środowiska i ładu przestrzennego na obszarach wiejskich w Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju w kontekście procesu integracji europejskiej* [w:] *Integracja Europejska jako determinanta polityki Wiejskiej. Aspekty Prawne*, red. P. Litwiniuk, Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA 2017, s. 127–128.

10. Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, *Koncepcja Rozwoju Kraju 2050*. Projekt, op. cit., s. 6.

Z uwagi na złożoność procesu, pojęcie rozwoju społeczno-gospodarczego jest różnie definiowane w literaturze przedmiotu¹¹. Zdaniem Jerzego J. Paryska rozwój społeczno-gospodarczy to „całokształt zmian względnie przemian, jakim podlegają zarówno społeczeństwo, jak i gospodarka”¹². W rozważaniach dotyczących celu rozwoju społeczno-gospodarczego brane są pod uwagę m.in. czynniki ekonomiczne i pozaekonomiczne, w tym m.in. „czynnik geograficzny, potencjał demograficzny, zasobność w kapitał, wyposażenie w infrastrukturę techniczną, aktywność badawczo-rozwojowa, innowacje, postęp techniczny, sprawnie działający system opieki zdrowotnej, powszechny dostęp do oświaty i nauki na wysokim poziomie, sprawnie funkcjonujące instytucje państwa i rozwinięty system finansowy”¹³. Wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy na poziomie lokalnym mają nie tylko czynniki lokalne, lecz także regionalne i ogólnokrajowe¹⁴. Jak wskazała Monika Stanny, celem rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich jest „tworzenie struktur gospodarczych i społecznych w środowisku lokalnym, które są w stanie generować godziwe dochody mieszkańców, poprawiać dostępność dóbr i usług publicznych i nie prowadzić do niekorzystnych zjawisk (jak np. monofunkcyjności gospodarki lokalnej, przeludnienia agrarnego, depopulacji, bezrobocia, ubóstwa, marginalizacji)”¹⁵. Realizacja powyższego celu staje się wyzwaniem w gminach położonych z dala od ośrodków miejskich. Cechuje je niższy poziom rozwoju w porównaniu do obszarów sąsiadujących z miastami. W efekcie rosnące dysproporcje pogłębiają wewnętrzne zróżnicowanie poziomu rozwoju jednostek samorządu terytorialnego w obrębie danego województwa.

Przykładem regionu, który cechuje wewnętrzne zróżnicowanie rozwoju społeczno-ekonomicznego gmin na obszarach peryferyjnych i obszarach sąsiadujących z dużym

11. Zob. Z. Chojnicki, T. Czyż, *Rozwój społeczno-gospodarczy w ujęciu regionalnym*, „Biuletyn PAN. Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju” 2005, z. 219; U. Ziemiańczyk, *Ocena poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego gmin wiejskich i miejsko-wiejskich w województwie małopolskim*, „Infrastruktura i ekologia terenów wiejskich” 2010, nr 14, PAN, Oddział w Krakowie; A. Kubiczek, *Jak mierzyć dziś rozwój społeczno-gospodarczy krajów?*, „Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy” 2014, nr 38; M. Stanny, W. Strzelczyk, *Zróżnicowanie przestrzenne sytuacji dochodowej gmin a rozwój społeczno-gospodarczy obszarów wiejskich w Polsce*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2015, t. 17, z. 4; A. Malina, *Analiza przestrzennego zróżnicowania poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego województw Polski w latach 2005–2017*, „Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy” 2020, nr 61.
12. J.J. Parysek, *Rozwój społeczno-gospodarczy oraz czynniki i uwarunkowania rozwoju*, „Studia komitetu przestrzennego zagospodarowania kraju PAN” 2018, nr 183, s. 39.
13. I. Pawlas, *Regionalne dysproporcje rozwojowe – przypadek Polski*, „Studia Ekonomiczne i Regionalne. Economic And Regional Studies” 2017, nr 10(3), s. 18, DOI: <https://doi.org/10.2478/ers-2017-0021>.
14. M. Męczyński, B. Konecka-Szydłowska, J. Gadziński, *Poziom rozwoju społeczno-gospodarczego i klasyfikacja małych miast w Wielkopolsce*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej, Poznań 2010, s. 6.
15. M. Stanny, *Przestrzenne zróżnicowanie rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2013, s. 121.

ośrodkiem miejskim – Warszawą, jest województwo mazowieckie¹⁶. Stąd wybór tego województwa jako obszaru badawczego.

Województwo mazowieckie¹⁷ postrzegane jest przez pryzmat Warszawy – jako znaczącego ośrodka gospodarczego i naukowego, co przekłada się m.in. na najwyższy poziom rozwoju gospodarczego w Polsce, najwyższy udział w tworzeniu produktu krajowego brutto (PKB) i najwyższy wskaźnik PKB na 1 mieszkańca. Województwo mazowieckie to największe województwo w kraju pod względem powierzchni (35 559 km², tj. 11,4% powierzchni Polski) oraz liczby ludności (5 510,5 tys. osób, tj. 14,6% ludności Polski)¹⁸. W jego skład wchodzi 314 gmin, w tym 215 gmin wiejskich (najwięcej w kraju)¹⁹. Obszary wiejskie województwa tworzy 8 496 miejscowości wiejskich²⁰. Obszary prawnie chronione Mazowsza zajmują drugą co do wielkości powierzchnię ogółem w Polsce (1 055,2 tys. ha)²¹. Z tego względu, w 2025 roku województwo mazowieckie uzyska – w porównaniu do pozostałych województw – największe wsparcie w postaci tzw. subwencji ekologicznej (potrzeb ekologicznych)²² w wysokości 15,1 mln zł²³.

Cel i metodyka

Głównym celem niniejszego artykułu jest analiza sytuacji społeczno-gospodarczej gmin wiejskich województwa mazowieckiego i poziomu ich rozwoju. Badaniem objęto 215 gmin wiejskich ze względu na ich przeważającą liczbę w ogólnej liczbie gmin tego województwa²⁴. Analizę przeprowadzono w trzech obszarach odpowiadających celom zrównoważonego rozwoju: społecznym, gospodarczym i środowiskowym, w których badano wybrane wskaźniki. Obszary analizy oraz wybrane wskaźniki

16. M. Iwańska, W. Bieńkowska, *Obszary wiejskie na Mazowszu w świetle dokumentów strategicznych województwa*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu”, 2009, t. 11, z. 4; P. Łysoń, *Zróżnicowanie obszaru województwa mazowieckiego pod względem historycznym, demograficznym i warunków życia. Wnioski do korekty podziału terytorialnego*, „Opinie i Ekspertyzy” 2017, nr 256, Kancelaria Senatu, Warszawa 2017; J. Bański, *Wyzwania rozwojowe na obszarach wiejskich w województwie mazowieckim*, „Mazowsze. Studia Regionalne. Analizy i Studia” 2018, nr 25, DOI: 10.21858/msr.25.03; T. Siudek, K. Drabarczyk, A. Zawojska, *Rozwój społeczny powiatów województwa mazowieckiego – kwantyfikacja i ocena*, „Zeszyty Naukowe SGGW – Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” 2018, nr 123, DOI: <https://doi.org/10.22630/EIOGZ.2018.123.19>.

17. W dalszej części artykułu zwane także „Mazowszem”.

18. Urząd Statystyczny w Warszawie, *Rocznik statystyczny województwa mazowieckiego*, Warszawa 2024, tab. 1(16).

19. Ibidem, s. 9.

20. Urząd Statystyczny w Warszawie, *Województwo mazowieckie w liczbach 2024*, Warszawa 2024, s. 1.

21. GUS, *Ochrona środowiska 2024*, Warszawa 2024, tab. 3(168).

22. W dalszej części artykułu zwane „subwencją ekologiczną”.

23. M. Szalast-Piwińska, *Subwencja ekologiczna – instrument wsparcia dla gmin z obszarami chronionymi*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie – Materiały i Studia” 2024, nr 2(82), DOI: 10.48058/urms/82.2024.3, s. 74.

24. Bank Danych Lokalnych Główny Urząd Statystyczny, <https://bdl.stat.gov.pl>, dostęp 10.02.2025.

przedstawiono w tabeli 1. Dane wybranych wskaźników z 2023 roku porównano z danymi z 2019 roku. Wybór 2019 roku determinowany jest podziałem województwa mazowieckiego w 2018 roku na dwie jednostki statystyczne: region warszawski stołeczny i region mazowiecki regionalny.

Tabela 1. Obszary analizy i wybrane wskaźniki aspektów społeczno-gospodarczych

Lp.	Wskaźnik
Obszar społeczny	
1	Liczba ludności
2	Saldo migracji na pobyt stały w przeliczeniu na 1000 ludności
3	Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców
Obszar gospodarczy	
1	Dochód z budżetu gminy na 1 mieszkańca
2	Wydatki z budżetu gminy na 1 mieszkańca
3	Pracujący w gospodarce narodowej wg sektorów ekonomicznych i miejsca zamieszkania
4	Bezrobotni zarejestrowani
Obszar środowiskowy	
1	Powierzchnia obszarów chronionych
2	Powierzchnia gruntów leśnych
3	Subwencja ekologiczna dla gmin z obszarami prawnie chronionymi

Źródło: Opracowanie własne.

Podstawowym problemem do rozwiązania jest przeciwdziałanie niekorzystnym zjawiskom demograficznym i masowej migracji z gmin wiejskich na obszarach peryferyjnych Mazowsza, przy jednoczesnej koncentracji procesów sprzyjających rozwojowi w gminach na obszarach sąsiadujących z Warszawą. W przyszłości może to skutkować marginalizacją gmin „nierozwojowych” w skali lokalnej i skali regionalnej oraz trwałą depopulacją gmin wiejskich.

Na podstawie relacji między wartością przyrostu naturalnego na 1 000 mieszkańców (PN) a saldem migracji na pobyt stały w przeliczeniu na 1 000 ludności (SM) zakwalifikowano gminy objęte badaniem do określonego typu rozwoju demograficznego zgodnie z klasyfikacją J.W. Webba²⁵. Na podstawie metody Webba wyróżnia się cztery typy rozwojowe (zaludniające się) oraz cztery typy regresyjne (wyludniające się) – tabela 2.

25. J.W. Webb, *Ruch naturalny i migracyjny jako składnik przemian ludnościowych*, „Przegląd Zagranicznej Literatury Geograficznej” 1964, nr 1.

Tabela 2. Typy rozwoju demograficznego według klasyfikacji Webba

Typ	Opis	Charakter typu
A	+PN > -SM : dodatni przyrost naturalny przewyższa ujemne saldo migracji	rozwojowy (zaludniający się)
B	+PN > +SM: dodatni przyrost naturalny jest wyższy od dodatniego salda migracji	rozwojowy (zaludniający się)
C	+PN < +SM: dodatni przyrost naturalny jest niższy od dodatniego salda migracji	rozwojowy (zaludniający się)
D	-PN < +SM: dodatnie saldo migracji rekompensuje ujemny przyrost naturalny	rozwojowy (zaludniający się)
E	-PN > +SM: ujemny przyrost naturalny nie jest rekompensowany przez dodatnie saldo migracji	regresyjny (wyludniający się)
F	-PN > -SM : ujemny przyrost naturalny i ujemne, ale nie mniejsze (w wartości bezwzględnej) saldo migracji – ubytek liczby ludności spowodowany był w większym stopniu ujemnym przyrostem naturalnym niż ujemnym saldem migracji	regresyjny (wyludniający się)
G	-PN < -SM : ujemny przyrost naturalny i ujemne, ale nie większe (w wartości bezwzględnej) saldo migracji – ubytek liczby ludności spowodowany był w większym stopniu ujemnym saldem migracji niż ujemnym przyrostem naturalnym	regresyjny (wyludniający się)
H	+PN < -SM : ujemne saldo migracji nie jest rekompensowane przez dodatni przyrost naturalny	regresyjny (wyludniający się)

Źródło: M. Męczyński, B. Konecka-Szydłowska, J. Gadziński, Poziom rozwoju społeczno-gospodarczego i klasyfikacja małych miast w Wielkopolsce, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej, Poznań 2010, s. 14–15; Urząd Statystyczny w Warszawie, Sytuacja demograficzna województwa mazowieckiego w 2023 r., Warszawa 2024, s. 26.

Zastosowano metodę badawczą desk research. Źródłem informacji były opracowania Głównego Urzędu Statystycznego w Warszawie (GUS), dane Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego (BDL GUS), rządowe i regionalne dokumenty strategiczne, a także literatura przedmiotu. Podstawą obliczeń kwot subwencji ekologicznej na 2025 rok dla gmin wiejskich Mazowsza objętych badaniem była ustawa o dochodach jednostek samorządu terytorialnego (u.d.jst) z 2024 roku i załącznik do Oceny Skutków Regulacji (OSR) z 15 lipca 2024 roku do projektu tej ustawy z 2024 roku.

Wyniki badań

W 2018 roku województwo mazowieckie podzielono na dwie jednostki statystyczne: region warszawski stołeczny, w skład którego weszły trzy podregiony (miasto Warszawa, warszawski wschodni i warszawski zachodni) oraz region mazowiecki

regionalny z sześcioma podregionami (ciechanowskim, ostrołęckim, płockim, radomskim, siedleckim i żyrardowskim) – tabela 3.

Region warszawski stołeczny obejmuje miasto stołeczne Warszawę i dziewięć powiatów (grodziski, legionowski, miński, nowodworski, otwocki, piaseczyński, pruszkowski, warszawski zachodni oraz wołomiński), a region mazowiecki regionalny – 28 powiatów (białobrzeski, ciechanowski, garwoliński, gostyniński, grójecki, kozienicki, lipski, łosicki, makowski, mławski, ostrołęcki, ostrowski, płocki, płoński, przasnyski, przysuski, pułtuski, radomski, siedlecki, sierpecki, sochaczewski, sokołowski, sztydlowiecki, węgrowski, wyszkowski, zwoleniński, żuromiński, żyrardowski) i cztery miasta na prawach powiatu (Radom, Płock, Ostrołęka i Siedlce)²⁶.

Tabela 3. Powierzchnia i ludność regionów i podregionów województwa mazowieckiego w 2023 roku

Wyszczególnienie	Powierzchnia (tys. ha)	Powierzchnia (%) woj. mazowieckie = 100%	Ludność (tys.)
Mazowieckie	3 555,9	100%	5 510,5
Region warszawski stołeczny	610,4	17,2%	3 270,7
– podregion m. Warszawa	51,7	1,5%	1 861,6
– podregion warszawski wschodni	312,4	8,8%	693,9
– podregion warszawski zachodni	246,3	6,9%	715,2
Region mazowiecki regionalny	2 945,5	82,8%	2 239,8
– podregion ciechanowski	525,5	14,8%	324,0
– podregion ostrołęcki	650,5	18,3%	368,3
– podregion płocki	335,2	9,4%	311,2
– podregion radomski	576,3	16,2%	579,1
– podregion siedlecki	604,5	17,0%	401,8
– podregion żyrardowski	253,5	7,1%	255,4

Źródło: Urząd Statystyczny w Warszawie, Region mazowiecki regionalny w 2023 r., Warszawa 2024, s. 14.

Powierzchnia regionu warszawskiego stołecznego jest blisko pięć razy mniejsza w porównaniu do powierzchni regionu mazowieckiego regionalnego. Obszar ten zamieszkuje natomiast 59% populacji województwa. Przykładem kumulacji ludności w sąsiedztwie Warszawy są podregiony warszawski wschodni i warszawski zachodni. Liczba ludności w tych podregionach (1 409,1 tys.) jest prawie równa liczbie

26. Rozporządzenie Komisji (UE) 2016/2066 z 21 listopada 2016 r. zmieniające załączniki do rozporządzenia (WE) nr 1059/2003 Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie ustalenia wspólnej Klasyfikacji Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych (NUTS).

ludności czterech podregionów w regionie mazowieckim regionalnym, tj. podregionu ciechanowskiego, ostrołęckiego, płockiego i siedleckiego (1 405,3 tys.). Powierzchnia tych czterech podregionów jest natomiast blisko czterokrotnie większa od powierzchni podregionów warszawskiego wschodniego i warszawskiego zachodniego (tj. 558,7 tys. ha w porównaniu do 2 115,7 tys. ha).

Obszar społeczny

Liczba ludności

Ludzie (ang. *People*) to jeden z najważniejszych aspektów Agendy 2030. Warunkiem zrównoważonego rozwoju jest m.in. walka z ubóstwem i głodem, godna praca i życie w zdrowym środowisku (m.in. Cel 1: Koniec z ubóstwem; Cel 2: Zero głodu; Cel 8: Wzrost gospodarczy i godna praca; Cel 10: Mniej nierówności i Cel 15: Życie na lądzie). Realizację powyższych celów można ocenić na podstawie wartości wskaźników procesów demograficznych, m.in. liczby ludności, przyrostu naturalnego i salda migracji. Mają one znaczący wpływ na ocenę atrakcyjności danego regionu i gminy oraz możliwości ich rozwoju społeczno-gospodarczego.

Analizę dynamiki zmian wybranych wskaźników z tego obszaru, tj. liczby ludności, salda migracji na pobyt stały w przeliczeniu na 1 000 ludności i przyrostu naturalnego na 1 000 mieszkańców przeprowadzono dla regionów Mazowsza i gmin wiejskich objętych badaniem.

Tabela 4. Liczba ludności regionów i podregionów Mazowsza w 2019 i 2023 roku

Wyszczególnienie	Ludność (tys.)		Różnica 2019/2023 (%)
	2019	2023	
Mazowieckie	5 423	5 510	1,6%
Region warszawski stołeczny	3 086	3 271	6,0%
– podregion m. Warszawa	1 791	1 862	4,0%
– podregion warszawski wschodni	647	694	7,3%
– podregion warszawski zachodni	648	715	10,3%
Region mazowiecki regionalny	2 337	2 240	-4,2%
– podregion ciechanowski	339	324	-4,4%
– podregion ostrołęcki	385	368	-4,4%

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie.

Tabela 4. Liczba ludności regionów i podregionów Mazowsza w 2019 i 2023 roku (cd.)

Wyszczególnienie	Ludność (tys.)		Różnica 2019/2023 (%)
	2019	2023	
– podregion płocki	327	311	-4,9%
– podregion radomski	608	579	-4,8%
– podregion siedlecki	419	402	-4,1%
– podregion żyrardowski	259	255	-1,5%

Źródło: Urząd Statystyczny w Warszawie, *Region mazowiecki regionalny w 2019 r.*, Warszawa 2020, s. 116; Urząd Statystyczny w Warszawie, *Region mazowiecki regionalny w 2023 r.*, Warszawa 2024, s. 14.

Analiza liczby ludności regionów Mazowsza w 2019 i 2023 roku wskazuje na wzrost ludności w regionie warszawskim stołecznym i spadek w regionie mazowieckim regionalnym – tabela 4. W regionie warszawskim stołecznym liczba ludności stale rosła (wzrost o 6% w 2023 roku w porównaniu do 2019 roku). Ten trend można także zaobserwować we wszystkich podregionach tego regionu. W 2023 roku 59,4% ludności województwa mazowieckiego zamieszkiwała w regionie warszawskim stołecznym. Poza Warszawą – najwięcej ludności odnotowano w podregionie warszawskim zachodnim (wzrost o 10,3%). W regionie mazowieckim regionalnym liczba ludności w analizowanym okresie obniżyła się natomiast o 4,2%. Największy spadek odnotowano w podregionach płockim (o 4,9%) i radomskim (o 4,8%).

Badania liczby ludności w gminach wiejskich Mazowsza odzwierciedlają trend zmian populacji zaobserwowany w regionach. W 2023 roku, w porównaniu do 2019 roku, w 27 gminach wiejskich w regionie warszawskim stołecznym odnotowano wzrost liczby ludności (od 0,6% w gminie Osieck, pow. otwocki, do 37,3% w gminie Wieliszew, pow. legionowski), a spadek w sześciu gminach (od -4,6% w gminie Strachówka, pow. wołomiński, do -0,1% w gminie Jakubów, pow. miński). Natomiast w regionie mazowieckim regionalnym, w 148 gminach wiejskich zmniejszyła się liczba ludności (od -16,5% w gminie Ceranów, pow. sokołowski, do -0,2% w gminie Brudzeń Duży, pow. płocki). W tej grupie 17 gmin odnotowało w 2023 roku ponad 10-procentowy spadek ludności. W tabeli 5 przedstawiono po 10 gmin wiejskich z każdego regionu Mazowsza, w których odnotowano największy wzrost i spadek liczby ludności w 2023 roku, w porównaniu do 2019 roku.

Tabela. 5. Dynamika zmian liczby ludności w gminach wiejskich Mazowsza w 2019 i 2023 roku

Lp.	Gmina	Powiat	Ludność (osoba)		Różnica 2019/2023 (%)
			2019	2023	
Region warszawski stołeczny					
1	Wieliszew	legionowski	15 228	20 907	37,3%
2	Lesznówola	piaseczyński	28 500	38 479	35,0%
3	Nadarzyn	pruszkowski	14 032	18 306	30,5%
4	Żabia Wola	grodziski	8 985	11 096	23,5%
5	Wiązowna	otwocki	13 108	16 002	22,1%
6	Stare Babice	warszawski zachodni	19 279	23 041	19,5%
7	Strachówka	wołomiński	2 720	2 594	-4,6%
8	Sobienie-Jeziory	otwocki	6 388	6 233	-2,4%
9	Dobre	miński	5 985	5 844	-2,4%
10	Celestynów	otwocki	11 732	11 648	-0,7%
Region mazowiecki regionalny					
1	Słupno	płocki	7 958	9 051	13,7%
2	Rzekuń	ostrołęcki	10 839	12 157	12,2%
3	Radziejowice	żyrardowski	5 855	6 455	10,2%
4	Sochaczew	sochaczewski	10 976	11 993	9,3%
5	Siedlce	siedlecki	18 406	19 657	6,8%
6	Płońsk	płoński	7 943	8 454	6,4%
7	Ceranów	sokołowski	2 169	1 812	-16,5%
8	Sterdyń	sokołowski	3 889	3 385	-13,0%
9	Przesmyki	siedlecki	3 169	2 767	-12,7%
10	Sarnaki	łosicki	4 645	4 091	-11,9%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS według stanu na 31 grudnia 2019 i 2023 roku, <https://bdl.stat.gov.pl>, dostęp 31.01.2025.

Typy rozwoju demograficznego gmin i powiatów Mazowsza

W celu zbadania potencjału demograficznego gmin wiejskich Mazowsza przeanalizowano dane dotyczące przyrostu naturalnego i salda migracji w 2019 i 2023 roku. W celu zakwalifikowania danej gminy do typu rozwoju ludności i oceny jej obecnej sytuacji demograficznej zastosowano metodę typologii rozwoju demograficznego

według J.W. Webba. Dla szerszego kontekstu badań w tym obszarze przeanalizowano również dane dotyczące powiatów w regionach Mazowsza – tabela 6 i tabela 7.

Tabela 6. Typy rozwoju demograficznego powiatów w regionie warszawskim stołecznym według metody Webba w 2019 i 2023 roku

Lp.	Powiat	2019			2023		
		Typ	Saldo migracji na 1 000 ludności (SM) (osoba)	Przyrost naturalny na 1 000 ludności (PN) (osoba)	Typ	Saldo migracji na 1 000 ludności (SM) (osoba)	Przyrost naturalny na 1 000 ludności (PN) (osoba)
1	grodziski	C	19,3	1,34	D	13,9	-1,86
2	legionowski	C	15,4	1,19	D	13,9	-1,81
3	miński	C	3,8	0,69	D	4,4	-1,67
4	nowodworski	D	1,8	-0,64	E	1,9	-3,14
5	otwocki	C	3,2	0,23	D	4,6	-3,53
6	piaseczyński	C	15,4	2,81	C	13,7	0,15
7	pruszkowski	C	8,8	1,16	D	10	-1,18
8	warszawski zachodni	D	14,2	-0,43	D	16	-1,12
9	wołomiński	C	12,5	4,08	C	8,1	0,95

Według stanu na 31 grudnia 2019 i 2023 roku.

Źródło: BDL GUS, [https:// bdl.stat.gov.pl](https://bdl.stat.gov.pl), dostęp 11.02.2025.

Z tabeli 6 wynika, że w regionie warszawskim stołecznym zarówno w 2019 i 2023 roku wszystkie powiaty były jednostkami rozwojowymi (zaludniającymi się). W 2019 roku siedem powiatów było jednostkami typu C, w których dodatni przyrost naturalny jest niższy od dodatniego salda migracji, a dwa – jednostkami D, w których dodatnie saldo migracji rekompensuje ujemny przyrost naturalny. W 2023 roku w tej grupie tylko dwa powiaty (piaseczyński i wołomiński) utrzymały typ C. Pozostałe pięć powiatów (grodziski, legionowski, miński, otwocki i pruszkowski) zakwalifikowało się do typu D. Powiat warszawski zachodni utrzymał w badanym okresie typ D, a nowodworski zakwalifikował się do typu E, w którym ujemny przyrost naturalny nie jest rekompensowany przez dodatnie saldo migracji.

W 2023 roku we wszystkich powiatach regionu warszawskiego stołecznego przyrost naturalny zmniejszył się w porównaniu do roku 2019. W siedmiu osiągnął wartości ujemne (od -1,12 w powiecie warszawskim zachodnim do -3,53 w powiecie otwockim). W dwóch pozostałych, w których wartość przyrostu naturalnego pozostała

dotadnia, obniżył się o 94,6% (w powiecie piaseczyńskim) i 76,7% (w powiecie wołomińskim). W 2019 i 2023 roku najniższy wskaźnik salda migracji odnotowano w powiecie nowodworskim (odpowiednio 1,8 i 1,9), a najwyższy – w powiecie grodziskim (odpowiednio 19,3 i 13,9).

Tabela 7. Typy rozwoju demograficznego powiatów w regionie mazowieckim regionalnym według metody Webba w 2019 i 2023 roku

Lp.	Powiat	2019			2023		
		Typ	Saldo migracji na 1 000 ludności (SM) (osoba)	Przyrost naturalny na 1 000 ludności (PN) (osoba)	Typ	Saldo migracji na 1 000 ludności (SM) (osoba)	Przyrost naturalny na 1 000 ludności (PN) (osoba)
1	białobrzezski	H	-3,9	0,36	F	-1,4	-2,18
2	ciechanowski	G	-2,4	-1,22	F	-1,5	-4,06
3	garwoliński	H	-1,7	1,60	H	-1,6	0,68
4	gostyniński	F	-3,2	-3,75	F	-2,4	-6,50
5	grójecki	F	-0,1	-0,77	E	0,1	-3,54
6	kozienicki	G	-4,3	-3,27	F	-1,1	-4,79
7	lipski	G	-4,6	-4,50	F	-3,6	-5,74
8	łosicki	G	-4,8	-2,88	F	-5,2	-5,42
9	makowski	G	-6,0	-2,04	F	-4,0	-5,56
10	mławski	G	-3,5	-2,21	F	-3,4	-3,95
11	ostrolęcki	H	-0,5	0,50	E	1,2	-1,79
12	ostrowski	G	-5,2	-1,71	F	-3,1	-4,02
13	płocki	E	0,2	-1,06	E	1,2	-3,75
14	płoński	G	-2,5	-1,34	F	-0,2	-3,68
15	przasnyski	G	-5,3	-0,70	G	-4,6	-2,66
16	przysuski	F	-4,2	-4,60	F	-4,4	-6,20
17	pułtowski	C	0,4	0,21	E	0,2	-4,28
18	radomski	A	-0,1	1,22	D	2,3	-1,75
19	siedlecki	H	-0,5	0,15	E	1,3	-1,71
20	sierpecki	G	-4,0	-1,52	G	-5,1	-4,44
21	sochaczewski	E	0,4	-1,21	E	0,5	-2,56
22	sokołowski	G	-4,6	-3,39	F	-3,9	-6,59
23	szydłowiecki	G	-2,8	-2,67	F	-2,7	-5,26

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie.

Tabela 7. Typy rozwoju demograficznego powiatów w regionie mazowieckim regionalnym według metody Webba w 2019 i 2023 roku (cd.)

Lp.	Powiat	2019			2023		
		Typ	Saldo migracji na 1 000 ludności (SM) (osoba)	Przyrost naturalny na 1 000 ludności (PN) (osoba)	Typ	Saldo migracji na 1 000 ludności (SM) (osoba)	Przyrost naturalny na 1 000 ludności (PN) (osoba)
24	węgrowski	G	-3,4	-1,36	F	-2,7	-3,44
25	wyszkowski	B	0,3	1,43	E	1,5	-2,59
26	zwoleński	G	-3,3	-2,15	F	-2,6	-4,13
27	żuromiński	G	-6,8	-3,02	G	-6,3	-4,93
28	żyrardowski	E	0,8	-2,35	E	1,4	-4,39

Według stanu na 31 grudnia 2019 i 2023 roku.

Źródło: BDL GUS, [https:// bdl.stat.gov.pl](https://bdl.stat.gov.pl), dostęp 11.02.2025.

Analiza danych w tabeli 7 wskazuje, że w 2019 roku, na 28 powiatów w regionie mazowieckim regionalnym tylko trzy kwalifikowały się do typów rozwojowych: radomski (typ A), wyszkowski (typ B) i pułtuski (typ C). Pozostałe powiaty były typami regresyjnymi (wyludniającymi się). Dominowały jednostki typu G, w których ubytek liczby ludności spowodowany był w większym stopniu ujemnym saldem migracji niż ujemnym przyrostem naturalnym (15 powiatów); cztery powiaty kwalifikowały się do typu H, w których ujemne saldo migracji nie jest rekompensowane przez dodatni przyrost naturalny i po trzy powiaty do typu E (w których ujemny przyrost naturalny nie jest rekompensowany przez dodatnie saldo migracji) i typu F (w których ubytek liczby ludności spowodowany był w większym stopniu ujemnym przyrostem naturalnym niż ujemnym saldem migracji). W 2023 roku tylko powiat radomski utrzymał się w grupie jednostek rozwojowych, kwalifikując się z typu A do typu D. Największą grupę stanowiły powiaty typu F (15 powiatów). Pozostałe to: typ E (8 powiatów), typ G (3 powiaty) i jeden powiat typu H. Najniższy wskaźnik salda migracji odnotowano w 2019 i 2023 roku w powiecie żuromińskim (odpowiednio -6,8 i -6,3), a przyrostu naturalnego – w 2019 roku w powiecie przysuskim (-4,60) i w 2023 roku w powiecie sokołowskim (-6,59).

Wyniki analizy typów rozwoju demograficznego gmin wiejskich objętych badaniem wskazują, że w 2023 roku 66 gmin było rozwojowych, a pozostałe 149 – regresyjnych. Większość gmin rozwojowych należała do typu D, a większość gmin regresyjnych zakwalifikowała się do typu F – tabela 8.

Tabela 8. Typy rozwoju demograficznego gmin wiejskich Mazowsza w 2023 roku

Typ demograficzny	Liczba gmin wiejskich, w tym:		
	ogółem	region warszawski stołeczny	region mazowiecki regionalny
A	2	0	2
B	2	0	2
C	20	10	10
D	42	16	26
E	23	2	21
F	62	2	60
G	55	2	53
H	9	1	8
Razem	215	33	182

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS, <https://bdl.stat.gov.pl>, dostęp 11.02.2025

W regionie warszawskim stołecznym 26 gmin było rozwojowych, a 7 – regresyjnych. Gminy rozwojowe znajdowały głównie się w sąsiedztwie Warszawy, która poprzez potencjał rozwojowy wpływa na ich sytuację demograficzną. W grupie gmin aktywnych demograficznie najliczniej reprezentowany był typ D (16 gmin) i typ C (10 gmin) – tabela 9.

Tabela 9. Typy rozwoju demograficznego gmin wiejskich regionu warszawskiego stołecznego w 2023 roku

Powiat	Typ demograficzny								Liczba gmin ogółem
	A	B	C	D	E	F	G	H	
grodziski	0	0	0	2	0	0	1	0	3
legionowski	0	0	2	1	0	0	0	0	3
miński	0	0	2	3	0	0	0	1	6
nowodworski	0	0	0	2	1	0	0	0	3
otwocki	0	0	1	1	1	2	0	0	5
piaseczyński	0	0	1	1	0	0	0	0	2
pruszkowski	0	0	2	1	0	0	0	0	3
warszawski zachodni	0	0	0	4	0	0	0	0	4
wołomiński	0	0	2	1	0	0	1	0	4
Razem	0	0	10	16	2	2	2	1	33

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS, <https://bdl.stat.gov.pl>, dostęp 11.02.2025.

Wszystkie gminy wiejskie w czterech powiatach: legionowskim, piaseczyńskim, pruszkowskim i warszawskim zachodnim były rozwojowe. W czterech powiatach, w których większość gmin była rozwojowa, były również gminy regresyjne: gmina Baranów – typ G (pow. grodziski), gmina Jakubów – typ H (pow. miński), gmina Pomiechówek – typ E (pow. nowodworski) i gmina Strachówka – typ G (pow. wołomiński). W powiecie otwockim przeważały natomiast gminy regresyjne (Celestynów – typ E i dwie gminy typu F: Kołbiel i Sobienie-Jeziory).

Najwyższe saldo migracji na pobyt stały w przeliczeniu na 1 000 ludności w tym regionie odnotowano w 2023 roku w gminach: Lesznowola, pow. piaseczyński (37,8); Wieliszew, pow. legionowski (32,9) i Nadarzyn, pow. pruszkowski (31,2). Najniższe w gminach: Baranów, pow. grodziski (-23,5); Strachówka, pow. wołomiński (-5,4) oraz Sobienie-Jeziory, pow. otwocki (-2,2). Najwyższy przyrost naturalny na 1 000 mieszkańców odnotowano w gminach: Lesznowola, pow. piaseczyński (8,32); Dąbrowka, pow. wołomiński (1,40) i Nadarzyn, pow. pruszkowski (1,33). Najniższy w gminie Pomiechówek, pow. nowodworski (-6,57) i gminach w powiecie warszawskim zachodnim: Leszno (-4,45) i Izabelin (-4,44).

Odmienna sytuacja dotycząca typów rozwoju demograficznego była w gminach wiejskich w regionie mazowieckim regionalnym. Na 182 gminy objęte badaniem tylko 40 było gminami rozwojowymi (21,9% gmin ogółem). Pozostałe 142 gminy (79,1% gmin ogółem) były gminami regresyjnymi – tabela 10.

Tabela 10. Typy demograficzne gmin wiejskich w regionie mazowieckim regionalnym w 2023 roku

Powiat	Typ demograficzny								Liczba gmin ogółem
	A	B	C	D	E	F	G	H	
białobrzeski	1	0	0	0	1	1	0	1	4
ciechanowski	0	0	1	1	0	2	3	0	7
garwoliński	0	0	1	1	0	3	3	2	10
gostyniński	0	0	0	0	3	0	0	0	3
grójecki	0	0	0	3	0	2	1	0	6
kozienicki	0	0	0	1	3	2	0	0	6
lipski	0	0	0	0	2	2	0	0	4
łosicki	0	0	0	0	0	3	2	0	5
makowski	0	0	0	1	1	4	2	0	8
mławski	0	0	0	0	1	3	5	0	9
ostrołęcki	0	1	1	1	1	2	2	2	10

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie.

Tabela 10. Typy demograficzne gmin wiejskich w regionie mazowieckim regionalnym w 2023 roku (cd.)

Powiat	Typ demograficzny								Liczba gmin ogółem
	A	B	C	D	E	F	G	H	
ostrowski	0	0	0	0	1	6	1	1	9
płocki	0	0	1	3	2	2	3	0	11
płoński	0	0	0	2	0	4	1	0	7
przasnyski	0	0	0	0	0	0	4	1	5
przysuski	0	0	0	0	1	2	4	0	7
pułtuski	0	0	0	2	2	1	1	0	6
radomski	0	1	3	2	0	2	1	0	9
siedlecki	1	0	1	3	1	3	2	1	12
sierpecki	0	0	0	0	1	1	4	0	6
sochaczewski	0	0	2	2	1	0	2	0	7
sokołowski	0	0	0	0	0	5	2	0	7
szydłowiecki	0	0	0	0	0	2	1	0	3
węgrowski	0	0	0	0	1	3	3	0	7
wyszkowski	0	0	0	2	1	1	1	0	5
zwoleński	0	0	0	0	0	2	2	0	4
żuromiński	0	0	0	0	0	2	1	0	3
żyrardowski	0	0	0	2	0	0	0	0	2
Razem	2	2	10	26	23	60	51	8	182

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS, <https://bdl.stat.gov.pl>, dostęp 11.02.2025.

W 2023 roku w regionie mazowieckim regionalnym dominowały gminy o charakterze regresyjnym typu F (60 gmin) i typu G (51 gmin). W gminach typu F i G sytuacja demograficzna jest najmniej korzystna, ponieważ występuje tam ujemny przyrost naturalny i ujemne saldo migracji. Większość tych gmin położona jest na obszarach peryferyjnych regionu. Wszystkie gminy wiejskie w 13 powiatach (na 28 ogółem) były gminami regresyjnymi. Gminy położone w sąsiedztwie miast (m.in. Radomia i Siedlec) i znajdujące się w obszarze ich oddziaływania były gminami rozwojowymi. Należały do nich gminy w powiecie radomskim (Jastrzębia – typ B; Gózd, Kowala i Zakrzew – typ C; Jedlińsk i Wolanów – typ D) i siedleckim (Wiśniew – typ A; Skórzec – typ C; Kotuń, Siedlce i Suchożebry – typ D). W powiecie żyrardowskim gminy wiejskie Radziejowice i Puszcza Mariańska także były rozwojowe (obie typu D).

Najwyższe saldo migracji na pobyt stały w przeliczeniu na 1 000 ludności w tym regionie odnotowano w 2023 roku w gminach: Rzekuń, pow. ostrołęcki (17,8); Joniec, pow. płoński (15,9) i Radziejowice, pow. żyrardowski (12,7). Najniższe w gminach: Wierzbno, pow. węgrowski (-16,3); Ceranów, pow. sokołowski (-14,8) oraz Radzanów, pow. mławski (-13,9). Najwyższy przyrost naturalny na 1 000 mieszkańców odnotowano w tym regionie w gminach: Wiśniew, pow. siedlecki (4,89); Gózd, pow. radomski (3,20) i Górzno, pow. garwoliński (3,14). Najniższy, w gminach: Nur, pow. ostrowski (-20,02); Pacyna, pow. gostyniński (-16,56) i Jabłonna Lacka, pow. sokołowski (-15,56).

Wyniki badań wybranych wskaźników w obszarze społecznym wskazują, że w gminach wiejskich w regionie mazowieckim regionalnym odnotowuje się stały trend niekorzystnych zjawisk demograficznych. Dotyczy to głównie gmin na obszarach peryferyjnych. Z prognoz GUS wynika, że do 2040 roku liczba ludności w całym województwie mazowieckim zmniejszy się o 0,9% w stosunku do obecnego stanu²⁷. W 2030 roku wzrost liczby ludności wystąpi w 140 gminach wiejskich, w tym w 116 gminach wiejskich w regionie mazowieckim regionalnym (63,7% gmin wiejskich ogółem) oraz 24 gminach w regionie warszawskim stołecznym (72,7% gmin wiejskich ogółem). W 43 gminach wiejskich ogółem przewiduje się wzrost liczby ludności powyżej 5%, a tylko w jednej o 11,1% (Dąbrówka, pow. wołomiński). W 2030 roku w 75 gminach wiejskich Mazowsza przewiduje się spadek liczby ludności, w tym powyżej 5% w 11 gminach. Spadek liczby ludności w tej grupie prognozuje się w 66 gminach wiejskich w regionie mazowieckim regionalnym i 9 gminach w regionie warszawskim stołecznym. Największy spadek liczby ludności w gminach wiejskich w regionie mazowieckim regionalnym przewiduje się w gminie Nur, pow. ostrowski (-9,4%), a w regionie warszawskim stołecznym w gminie Wieliszew, pow. legionowski (-17,9%).

Obszar gospodarczy

W Agendzie 2030 działania w obszarze gospodarczym wskazano m.in. w Celu 8: Wzrost gospodarczy i godna praca („Promować stabilny, zrównoważony i inkluzyjny wzrost gospodarczy, pełne i produktywnie zatrudnienie oraz godną pracę dla wszystkich ludzi”), a uszczegółowiono w celach: 8.1: „Utrzymać wzrost gospodarczy na jednego mieszkańca, biorąc pod uwagę krajowe uwarunkowania” i 8.5:

27. Urząd Statystyczny w Warszawie, *Procesy demograficzne w województwie mazowieckim w latach 2000–2021 oraz w perspektywie do 2040 r.*, Warszawa 2022, s. 15.

„Do 2030 roku zapewnić pełne i produktywne zatrudnienie oraz godną pracę dla wszystkich kobiet i mężczyzn, w tym dla młodych ludzi i osób z niepełnosprawnościami; zapewnić jednakowe wynagrodzenie za pracę o jednakowej wartości”²⁸. Ocenę realizacji celów zrównoważonego rozwoju oraz priorytety dla poszczególnych krajów prezentuje „Raport o Zrównoważonym Rozwoju”²⁹. Priorytety dla Polski w 2023 i 2024 roku w celu 8 to m.in. „Zwiększanie wskaźnika zatrudnienia; Aktywizacja zawodowa osób młodych, kobiet, osób w wieku 50+, osób długotrwale bezrobotnych, jak również niepełnosprawnych” i „Poprawa przepływu niewykorzystanych zasobów pracy z rolnictwa do innych sektorów”³⁰. Mając na względzie powyższe cele i priorytety, przeanalizowano wybrane wskaźniki w obszarze. Zbadano dynamikę zmian w budżetach badanych gmin w 2019 i 2023 roku (dochodów i wydatków z budżetu gminy na 1 mieszkańca) oraz pracujących w gospodarce narodowej według sektorów ekonomicznych i miejsca zamieszkania oraz bezrobotnych zarejestrowanych.

Dochody z budżetu gminy na 1 mieszkańca

Analiza dynamiki zmian dochodów na 1 mieszkańca gmin objętych badaniem wskazuje, że w 2023 roku – w porównaniu do 2019 roku – nastąpił wzrost dochodów w 210 gminach (97,7%), a spadek tylko w pięciu gminach (2,3%). W regionie warszawskim stołecznym spadek dochodów odnotowano w trzech gminach (na 33 ogółem) i dwóch gminach (na 182 ogółem) w regionie mazowieckim regionalnym. Największy wzrost dochodów na 1 mieszkańca odnotowano w gminie Cerań, pow. sokołowski (o 245,5%), a największy spadek w gminie Długosiodło, pow. wyszkowski (o 10,7%).

W tabeli 11 i tabeli 12 przedstawiono dane dotyczące wybranych 20 gmin wiejskich w dwóch regionach Mazowsza, w których odnotowano największy wzrost i spadek dochodu na 1 mieszkańca w 2023 roku w porównaniu do 2019 roku.

28. Kampania 17 celów, <https://kampania17celow.pl/cel-8-wzrost-gospodarczy-i-godna-praca/>, dostęp 5.02.2025.

29. J.D. Sachs, G. Lafortune, G. Fuller, *Sustainable Development Report 2024. The SDGs and the UN Summit of the Future Includes the SDG Index and Dashboards*, Dublin University Press Dublin, Ireland 2024, DOI 10.25546/108572, <https://dashboards.sdgindex.org/profiles/poland>, dostęp 5.02.2025.

30. Kampania 17 celów, <https://kampania17celow.pl/cel-8-wzrost-gospodarczy-i-godna-praca/>, dostęp 5.02.2025.

Tabela 11. Dochody na 1 mieszkańca w wybranych gminach wiejskich w regionie warszawskim stołecznym w 2019 i 2023 roku

Lp.	Gmina	Powiat	Dochody na 1 mieszkańca (zł)		Różnica 2019/2023 (%)
			2019	2023	
1	Osieck	otwocki	5 604,59	10 953,88	95,4%
2	Poświętne	wołomiński	5 030,56	8 454,66	68,1%
3	Baranów	grodziski	5 214,82	7 837,68	50,3%
4	Strachówka	wołomiński	6 044,33	8 990,97	48,8%
5	Sobienie-Jeziory	otwocki	4 365,10	6 399,82	46,6%
6	Leoncin	nowodworski	5 434,11	7 453,51	37,2%
7	Dobre	miński	5 503,30	7 505,28	36,4%
8	Leszno	warszawski zachodni	6 145,52	8 366,57	36,1%
9	Czosnów	nowodworski	6 809,34	9 116,07	33,9%
10	Jakubów	miński	5 554,27	7 366,39	32,6%
11	Lesznówola	piaseczyński	8 886,29	10 122,23	13,9%
12	Wiązowna	otwocki	7 966,46	8 845,11	11,0%
13	Żabia Wola	grodziski	7 218,20	7 909,51	9,6%
14	Mińsk Mazowiecki	miński	5 128,65	5 570,57	8,6%
15	Jaktorów	grodziski	8 022,90	8 222,93	2,5%
16	Kampinos	warszawski zachodni	7 476,87	7 535,91	0,8%
17	Nadarzyn	pruszkowski	9 760,36	9 804,06	0,4%
18	Wieliszew	legionowski	6 631,52	6 583,21	-0,7%
19	Nieporęt	legionowski	7 665,80	7 339,80	-4,3%
20	Jabłonna	legionowski	6 731,10	6 268,64	-6,9%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS, <https://bdl.stat.gov.pl>, dostęp 10.02.2025.

W 2023 roku ponad 50-procentowy wzrost dochodu na 1 mieszkańca (w porównaniu do dochodu w 2019 roku) nastąpił w gminach: Osieck, pow. otwocki; Poświętne, pow. wołomiński i Baranów, pow. grodziski. Natomiast spadek dochodu na 1 mieszkańca w badanych latach – we wszystkich gminach w powiecie legionowskim (Wieliszew, Nieporęt i Jabłonna).

Tabela 12. Dochody na 1 mieszkańca w wybranych gminach wiejskich w regionie mazowieckim regionalnym w 2019 i 2023 roku

Lp.	Gmina	Powiat	Dochody na 1 mieszkańca (zł)		Różnica 2019/2023 (%)
			2019	2023	
1	Ceranów	sokołowski	4 289,53	14 821,44	245,5%
2	Wierzbno	węgrowski	5 113,00	14 244,33	178,6%
3	Paprotnia	siedlecki	5 203,71	13 600,89	161,4%
4	Sabnie	sokołowski	4 435,23	10 365,52	133,7%
5	Sarnaki	łosicki	4 962,56	11 453,61	130,8%
6	Rzewnie	makowski	5 207,06	11 364,05	118,2%
7	Korczew	siedlecki	5 080,58	10 962,57	115,8%
8	Szulborze Wielkie	ostrowski	5 575,83	12 019,12	115,6%
9	Sypniewo	makowski	5 027,53	10 810,57	115,0%
10	Nur	ostrowski	4 972,74	10 549,20	112,1%
11	Małkinia Górna	ostrowski	5 078,41	5 457,87	7,5%
12	Chynów	grójecki	5 520,79	5 893,57	6,8%
13	Orońsko	szydłowiecki	4 893,97	5 150,99	5,3%
14	Magnuszew	kozienicki	5 517,99	5 786,35	4,9%
15	Nowy Duninów	płocki	5 156,78	5 353,70	3,8%
16	Sochaczew	sochaczewski	5 896,92	6 091,74	3,3%
17	Rzekuń	ostrołęcki	4 475,31	4 600,63	2,8%
18	Olszewo-Borki	ostrołęcki	5 737,41	5 889,52	2,7%
19	Garwolin	garwoliński	5 220,50	5 178,46	-0,8%
20	Długosiodło	wyszkowski	6 327,72	5 650,86	-10,7%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS, <https://bdl.stat.gov.pl>, dostęp 10.02.2025.

Ponad 100% wzrostu dochodu na 1 mieszkańca odnotowano w 10 gminach regionu mazowieckiego regionalnego i poniżej 1% w 8 gminach. Spadek dochodu na 1 mieszkańca odnotowano tylko w 2 gminach wiejskich tego regionu (o 10,7% w gminie Długosiodło, pow. wyszkowski i o 0,8% w gminie Garwolin, pow. garwoliński).

Wydatki z budżetu gminy na 1 mieszkańca

Analiza dynamiki zmian wydatków na 1 mieszkańca gmin wiejskich objętych badaniem wskazuje, że w 2023 roku – w porównaniu do 2019 roku – nastąpił wzrost wydatków w 211 gminach (98,1%), a spadek tylko w czterech gminach (1,9%). Największy

wzrost wydatków na 1 mieszkańca odnotowano w gminie Ceranów, pow. sokołowski, a spadek – w gminie Lesznowola, pow. piaseczyński.

Spadek wydatków na 1 mieszkańca odnotowano w dwóch gminach wiejskich w regionie warszawskim stołecznym (na 33 ogółem) i dwóch gminach (na 182 ogółem) w regionie mazowieckim regionalnym. W 2023 roku we wszystkich gminach wiejskich w siedmiu powiatach regionu warszawskiego stołecznego nastąpił wzrost wydatków na 1 mieszkańca, a spadek – w dwóch powiatach: legionowskim (gmina Jabłonna) i piaseczyńskim (gmina Lesznowola). Natomiast w regionie mazowieckim regionalnym wzrost wydatków na 1 mieszkańca odnotowano w 2023 roku we wszystkich gminach wiejskich w 26 powiatach, a spadek w dwóch powiatach: ostrowskim (gmina Małkinia Górna) i wyszkowskim (gmina Długosiodło). W tabeli 3 i tabeli 4 przedstawiono dane dotyczące wybranych 20 gmin wiejskich w każdym regionie Mazowsza, w których odnotowano największy wzrost i spadek wydatków na 1 mieszkańca w 2023 roku w porównaniu do 2019 roku.

Tabela 13. Wydatki na 1 mieszkańca w wybranych gminach wiejskich w regionie warszawskim stołecznym w 2019 i 2023 roku

Lp.	Gmina	Powiat	Wydatki na 1 mieszkańca (zł)		Różnica 2019/2023 (%)
			2019	2023	
1	Sobienie-Jeziory	otwocki	4 258,95	7 711,35	81,1%
2	Poświętne	wołomiński	4 800,80	8 597,63	79,1%
3	Leoncin	nowodworski	5 315,13	9 265,17	74,3%
4	Osieck	otwocki	6 246,18	10 311,15	65,1%
5	Leszno	warszawski zachodni	5 863,73	9 436,88	60,9%
6	Strachówka	wołomiński	6 346,42	10 208,13	60,8%
7	Izabelin	warszawski zachodni	6 691,71	10 524,40	57,3%
8	Czosnów	nowodworski	6 711,41	10 084,99	50,3%
9	Dobre	miński	5 375,96	8 023,14	49,2%
10	Celestynów	otwocki	5 116,83	7 467,30	45,9%
11	Dąbrówka	wołomiński	5 707,65	7 130,51	24,9%
12	Pomiechówek	nowodworski	7 915,23	9 741,47	23,1%
13	Dębe Wielkie	miński	5 179,65	6 230,15	20,3%
14	Kampinos	warszawski zachodni	7 015,90	8 151,41	16,2%
15	Nieporęt	legionowski	7 406,69	8 412,71	13,6%
16	Wieliszew	legionowski	6 742,35	7 598,26	12,7%
17	Nadarzyn	pruszkowski	9 613,84	10 237,30	6,5%

ciąg dalszy tabeli na następnej stronie.

Tabela 13. Wydatki na 1 mieszkańca w wybranych gminach wiejskich w regionie warszawskim stołecznym w 2019 i 2023 roku (cd.)

Lp.	Gmina	Powiat	Wydatki na 1 mieszkańca (zł)		Różnica 2019/2023 (%)
			2019	2023	
18	Jaktorów	grodziski	8 040,03	8 437,92	4,9%
19	Jabłonna	legionowski	7 900,88	7 644,75	-3,2%
20	Lesznów	piaseczyński	10 701,34	9 707,38	-9,3%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS, <https://bdl.stat.gov.pl>, dostęp 10.02.2025.

W 2023 roku ponad 50-procentowy wzrost wydatków na 1 mieszkańca (w porównaniu do 2019 roku) nastąpił w ośmiu gminach: po dwie gminy w powiecie otwockim (Osieck i Sobienie-Jeziory), nowodworskim (Czosnów i Leoncin), warszawskim zachodnim (Izabelin i Leszno) oraz wołomińskim (Poświętne i Strachówka). Spadek wydatków na 1 mieszkańca w badanych latach – w gminie Jabłonna, pow. legionowski i Lesznów, pow. piaseczyński.

Tabela 14. Wydatki na 1 mieszkańca w wybranych gminach wiejskich w regionie mazowieckim regionalnym w 2019 i 2023 roku

Lp.	Gmina	Powiat	Wydatki na 1 mieszkańca (zł)		Różnica 2019/2023 (%)
			2019	2023	
1	Ceranów	sokołowski	4 142,53	16 511,07	298,6%
2	Wierzbno	węgrowski	5 443,66	14 846,05	172,7%
3	Paprotnia	siedlecki	5 275,22	13 712,07	159,9%
4	Borkowice	przysuski	4 607,73	11 581,73	151,4%
5	Boguty-Pianki	ostrowski	4 625,39	11 581,73	150,4%
6	Sabnie	sokołowski	4 301,44	10 527,41	144,7%
7	Rybno	sochaczewski	5 111,61	12 482,37	144,2%
8	Nur	ostrowski	4 132,84	10 079,12	143,9%
9	Sarnaki	łosicki	5 103,68	12 315,81	141,3%
10	Sypniewo	makowski	4 842,63	11 626,22	140,1%
11	Gózd	radomski	5 301,90	5 997,54	13,1%
12	Suchożebry	siedlecki	5 415,09	6 106,67	12,8%
13	Baranowo	ostrołęcki	5 361,02	5 979,64	11,5%
14	Brochów	sochaczewski	5 716,15	6 321,73	10,6%
15	Sochaczew	sochaczewski	5 722,51	6 320,95	10,5%

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie.

Tabela 14. Wydatki na 1 mieszkańca w wybranych gminach wiejskich w regionie mazowieckim regionalnym w 2019 i 2023 roku (cd.)

Lp.	Gmina	Powiat	Wydatki na 1 mieszkańca (zł)		Różnica 2019/2023 (%)
			2019	2023	
16	Radziejowice	żyrardowski	8 131,99	8 802,22	8,2%
17	Garwolin	garwoliński	5 119,90	5 477,05	7,0%
18	Rzekuń	ostrołęcki	5 284,83	5 648,54	6,9%
19	Długosiodło	wyszkowski	7 028,28	6 569,88	-6,5%
20	Małkinia Górna	ostrowski	5 852,14	5 392,79	-7,8%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS, <https://bdl.stat.gov.pl>, dostęp 10.02.2025.

W regionie mazowieckim regionalnym w 2023 roku (w porównaniu do 2019 roku) blisko 300-procentowy wzrost wydatków na 1 mieszkańca odnotowano w gminie Ceranów, pow. sokołowski, ponad 150-procentowy w pięciu gminach, a ponad 100-procentowy – w 13 gminach. Spadek odnotowano tylko w dwóch gminach wiejskich tego regionu: Długosiodło, pow. wyszkowski (o 6,5%) i Małkinia Górna, pow. ostrowski (o 7,8%).

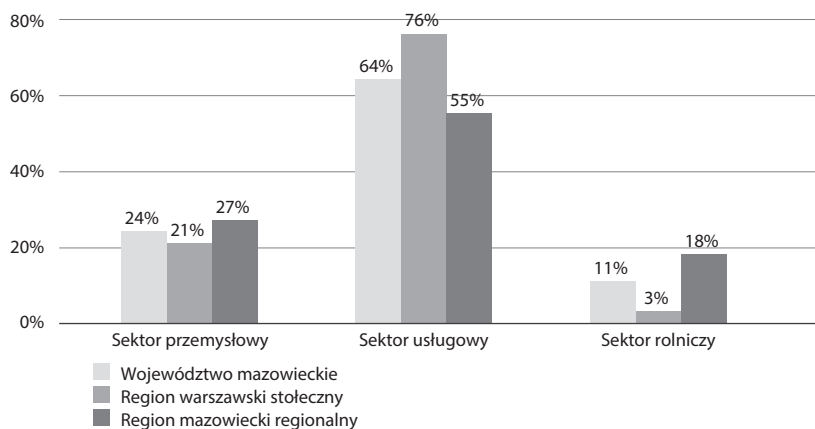
Pracujący

Liczba pracujących w gospodarce narodowej według faktycznego miejsca pracy w 2019 roku wyniosła 2,7 mln osób (17,1% pracujących w kraju) – 67,5% z nich pracowało w regionie warszawskim stołecznym, a 32,5% – w regionie mazowieckim regionalnym³¹. W 2023 roku w regionie warszawskim stołecznym zdecydowaną większość pracujących w gospodarce narodowej³² stanowili pracujący w sektorze usługowym (76% pracujących ogółem w trzech sektorach) i 55% w regionie mazowieckim regionalnym. Najmniejszy odsetek pracujących w obu regionach odnotowano w sektorze rolnictwa (3% pracujących ogółem w trzech sektorach) w regionie warszawskim stołecznym i 18% w regionie mazowieckim regionalnym – wykres 1.

31. Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie, *Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej województwa mazowieckiego do Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze*, Warszawa, 24.08.2021, s. 37.

32. Pracujący w gospodarce narodowej wg sektorów ekonomicznych i miejsca zamieszkania.

Wykres 1. Pracujący w gospodarce narodowej wg sektorów ekonomicznych i miejsca zamieszkania w 2023 roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS, <https://bdl.stat.gov.pl>, dostęp 10.02.2025.

Analogicznie przedstawia się sytuacja w poszczególnych sektorach w gminach wiejskich Mazowsza. W całej grupie gmin objętych badaniem odsetek pracujących w sektorze rolnictwa przekraczał 50% zaledwie w 10 gminach (wszystkie w regionie mazowieckim regionalnym). Najwyższy odsetek pracujących w tym sektorze odnotowano w gminie Boguty-Pianki, pow. ostrowski (61%) i gminie Czarnia, pow. ostrołęcki (58%). Najniższy udział pracujących w sektorze rolnictwa – poniżej 10% ogółu zatrudnionych – odnotowano w 35 gminach, z czego 24 znajdują się w regionie warszawskim stołecznym, a 11 w regionie mazowieckim regionalnym. W gminie Izabelin, pow. warszawski zachodni zaledwie 1% pracuje w sektorze rolnictwa, a po 2% w gminach: Jabłonna (pow. legionowski), Michałowice i Nadarzyn (pow. pruszkowski) oraz Wieliszew (pow. legionowski).

Różnice dotyczące liczby pracujących w gminach objętych badaniem potwierdzają atrakcyjność rynku pracy głównie na obszarach sąsiadujących z Warszawą. W regionie warszawskim stołecznym pracujący znajdują zatrudnienie w sektorze usługowym i przemysłowym. Jednocześnie w gminach wiejskich tego regionu liczba pracujących w sektorze rolnictwa jest zdecydowanie niższa aniżeli w gminach wiejskich na obszarach peryferyjnych.

Bezrobotni

W grudniu 2023 roku w województwie mazowieckim było 110,5 tys. bezrobotnych zarejestrowanych, w tym 50,9 tys. zamieszkałych na wsi³³. W związku z priorytetem celu 8 zrównoważonego rozwoju dotyczącego aktywizacji zawodowej osób długotrwale bezrobotnych przeprowadzono analizę wskaźnika bezrobotnych zarejestrowanych w gminach wiejskich Mazowsza. Wyniki analizy wskazują, że w 2023 roku, w porównaniu do 2019 roku, liczba bezrobotnych zarejestrowanych zmniejszyła się w 162 badanych gminach, zwiększyła się w 47, a w sześciu pozostała bez zmian. Najwyższy spadek i wzrost bezrobocia odnotowano w regionie mazowieckim regionalnym: wzrost w dwóch gminach powiatu sochaczewskiego: Iłowie i Brochowie (po 58%), a największy wzrost w dwóch gminach powiatu grójeckiego: Jasieniec (83%) i Belsk Duży (76%) – tabela 15. Dynamika zmian liczby bezrobotnych zarejestrowanych wskazuje, że w regionie warszawskim stołecznym największy spadek nastąpił w gminie Izabelin, pow. warszawski zachodni, a największy wzrost w gminie Jaktorów, pow. grodziski – Tabela 16.

Tabela 15. Bezrobotni zarejestrowani w gminach wiejskich w regionie mazowieckim regionalnym w 2019 i 2023 roku

Gmina	Powiat	Bezrobotni zarejestrowani (osoba)		Różnica 2019/ 2023 (%)
		2019	2023	
Brochów	sochaczewski	113	47	58%
Iłów	sochaczewski	133	56	58%
Rybno	sochaczewski	48	21	56%
Sochaczew	sochaczewski	218	102	53%
Młodzieszyn	sochaczewski	92	49	47%
Rząśnik	wyszkowski	79	107	-35%
Raciąż	płoński	188	281	-49%
Goszczyn	grójecki	25	43	-72%
Belsk Duży	grójecki	37	65	-76%
Jasieniec	grójecki	36	66	-83%

Według stanu na koniec grudnia 2019 i 2023 roku.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS, <https://bdl.stat.gov.pl>, dostęp 10.02.2025.

33. Urząd Statystyczny w Warszawie, *Rynek pracy w województwie mazowieckim w 2023 r.*, Warszawa 2024, tab. 1(14).

Tabela 16. Bezrobotni zarejestrowani w gminach wiejskich w regionie warszawskim stołecznym w 2019 i 2023 roku

Gmina	Powiat	Bezrobotni zarejestrowani (osoba)		Różnica 2019/ 2023 (%)
		2019	2023	
Izabelin	warszawski zachodni	133	105	21%
Wieliszew	legionowski	309	253	18%
Siennica	miński	117	97	17%
Osieck	otwocki	66	55	17%
Michałowice	pruszkowski	195	164	16%
Wiązowna	otwocki	164	138	16%
Dębe Wielkie	miński	158	189	-20%
Żabia Wola	grodziski	82	105	-28%
Leoncin	nowodorski	103	138	-34%
Strachówka	wołomiński	66	92	-39%
Jaktorów	grodziski	108	156	-44%

Według stanu na koniec grudnia 2019 i 2023 roku.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS, <https://bdl.stat.gov.pl>, dostęp 10.02.2025.

Obszar środowiskowy

Środowisko naturalne jest dobrem publicznym, z którego korzystają wszyscy. Koszty związane zapewnieniem odpowiedniego poziomu ochrony tego dobra ponoszą natomiast m.in. społeczności i władze lokalne. Ten pogląd był źródłem idei wprowadzenia formy rekompensaty finansowej dla JST w postaci subwencji ekologicznej. Jak wskazali J. Pawłowska-Tyszko, M. Pawłowski i G. Konat, środowisko wymaga odpowiednich instrumentów ochrony (administracyjno-prawnych i ekonomicznych) oraz systemu finansowania³⁴.

W 2023 roku obszary prawnie chronione w województwie mazowieckim zajmowały 1 055,2 tys. ha, tj. 29,7% powierzchni województwa. Należały do nich: jeden park narodowy (Kampinoski Park Narodowy), 189 rezerwatów przyrody, dziewięć parków

34. J. Pawłowska-Tyszko, M. Pawłowski, G. Konat, *Instrumenty ochrony środowiska w polskim rolnictwie w kontekście jego zrównoważonego rozwoju*, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2018, s. 41.

krajobrazowych (w tym pięć położonych w całości w granicach województwa), 29 obszarów chronionego krajobrazu, sześć stanowisk dokumentacyjnych, 908 użytków ekologicznych, 37 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych, 4 032 pomniki przyrody³⁵, 82 obszary Natura 2000 (w tym 16 obszarów specjalnej ochrony ptaków, 65 specjalnych obszarów ochrony siedlisk lub obszarów mających znaczenie dla Wspólnoty, tj. przyszłych specjalnych obszarów ochrony siedlisk oraz jeden obszar chroniony na podstawie tzw. dyrektywy ptasiej i dyrektywy siedliskowej – Puszcza Kampinoska)³⁶. Obszary prawnie chronione stanowiły 43,5% powierzchni regionu warszawskiego stołecznego i 26,9% powierzchni regionu mazowieckiego regionalnego³⁷.

Aspekt Planeta (ang. *Planet*) w Agendzie 2030 obejmuje działania w szeroko rozumianym obszarze środowiskowym, które wskazano w Celu 15: Życie na lądzie („Chronić, przywrócić oraz promować zrównoważone użytkowanie ekosystemów lądowych, zrównoważone gospodarowanie lasami, zwalczać pustynnienie, powstrzymać i odwracać proces degradacji gleby oraz powstrzymać utratę różnorodności biologicznej”). Cel ten uszczegółowiono m.in. w celach: 15.5 („Podjąć pilne i znaczące działania zmniejszające degradację naturalnych siedlisk; powstrzymać utratę bioróżnorodności; do 2020 roku chronić zagrożone gatunki i zapobiec ich wyginięciu”); 15.a („Mobilizować i znacząco zwiększyć środki finansowe pochodzące z różnych źródeł na ochronę i zrównoważone wykorzystywanie bioróżnorodności i ekosystemów”) i 15.2 („Do 2020 roku promować wdrażanie zrównoważonego zarządzania wszystkimi typami lasów; zahamować proces wylesiania, odtworzyć zniszczone lasy; znacząco zwiększyć globalny stopień zalesienia i ponownego zalesienia”). Priorytety dla Polski w celu 15 to m.in. „Ochrona i poprawa stanu jakości środowiska poprzez ochronę różnorodności biologicznej, w tym obszarowych form ochrony przyrody, system gospodarowania odpadami, poprawę jakości i ochronę czystości wód”³⁸.

Zgodnie z powyższymi celami i priorytetami zrównoważonego rozwoju, przeanalizowano wybrane dane dotyczące badanych gmin wiejskich Mazowsza, tj. powierzchnię obszarów prawnie chronionych, dynamikę zmian powierzchni lasów w 2019 i 2023 roku oraz planowane kwoty subwencji ekologicznej dla gmin. Ta forma wsparcia finansowego dotyczy wyłącznie gmin z wyznaczonymi obszarami chronionymi.

35. GUS, *Ochrona środowiska 2024*, Warszawa 2024, tab. 3(168).

36. Centralny Rejestr Form Ochrony Przyrody, <https://crfop.gdos.gov.pl/>, dostęp 14.02.2025.

37. Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie, *Strategia rozwoju województwa mazowieckiego* ..., op. cit., s. 28.

38. *Kampania 17 celów*, <https://kampania17celow.pl/cel-15-zycie-na-ladzie/>, dostęp 5.02.2025.

Powierzchnia obszarów chronionych

Powierzchnie obszarów chronionych w gminach wiejskich Mazowsza objętych badaniem analizowano na podstawie danych z załącznika do OSR³⁹. Stanowiły one podstawę od obliczenia kwot planowanych kwot subwencji ekologicznej w 2025 roku. Z tego typu wsparcia nie skorzysta łącznie 39 gmin, w których nie wyznaczono obszarów chronionych (1 gminy w regionie warszawskim stołecznym i 38 gmin w regionie mazowieckim regionalnym). W 2025 roku subwencji ekologicznej nie otrzymają: gmina Baranów, pow. grodziski; cztery gminy w powiecie radomskim (Jedlińsk, Przytyk, Wolanów, Zakrzew) oraz po trzy gminy w powiatach: garwolińskim (Borowie, Górzno i Miastków Kościelny), lipskim (Ciepielów, Rzecznów i Sienno), makowskim (Czerwonka, Płoniawy-Bramura Sypniewo), ostrowskim (Andrzejewo, Boguty-Pianki, Szulborze Wielkie), plockim (Bielsk, Bulkowo, Staroźreby), przasnyskim (Krasne, Krzynowłoga Mała, Przasnysz) oraz sochaczewskim (Teresin, Nowa Sucha, Rybno). Pozostałe gminy to Goszczyn i Jasieniec (pow. grójcecki), Huszlew i Stara Kornica (pow. łosicki), Czerwin i Troszyn (pow. ostrołęcki), Gołmin (pow. ciechanowski), Dzierżążnia (pow. płoński), Wieniawa (pow. przysuski), Świercze (pow. pułtuski), Gozdowo (pow. sierpecki), Orońsko (pow. szydłowiecki) i Kazanów (pow. zwoleński).

W tabeli 17 i tabeli 18 przedstawiono po 20 gmin z każdego regionu Mazowsza, w tym 10 gmin z największym odsetkiem obszarów chronionych w powierzchni gminy i 10 gmin z odsetkiem najmniejszym.

Tabela 17. Powierzchnia obszarów chronionych w gminach wiejskich w regionie warszawskim stołecznym

Lp.	Gmina	Powiat	Powierzchnia (ha)		Odsetek pow. obszarów chronionych w pow. ogółem (%)
			ogółem	obszarów chronionych	
1	Czosnów	nowodworski	12 845	12 829,2	99,9%
2	Sobienie-Jeziory	otwocki	9 768	9 698,2	99,3%
3	Celestynów	otwocki	8 892	8 432,8	94,8%
4	Nieporęt	legionowski	9 606	8 881,4	92,5%
5	Osieck	otwocki	6 797	5 897,8	86,8%

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie.

39. Załącznik do OSR 15.07.2024, *Rządowy projekt ustawy o dochodach jednostek samorządu terytorialnego*, <https://www.gov.pl/web/finanse/ministerstwo-finansow-zaprezentowalo-projekt-nowej-ustawy-o-dochodach-jednostek-samorządu-terytorialnego>, dostęp 17.09.2024.

Tabela 17. Powierzchnia obszarów chronionych w gminach wiejskich w regionie warszawskim stołecznym (cd.)

Lp.	Gmina	Powiat	Powierzchnia (ha)		Odsetek pow. obszarów chronionych w pow. ogółem (%)
			ogółem	obszarów chronionych	
6	Izabelin	warszawski zachodni	6 501	5 582,7	85,9%
7	Pomiechówek	nowodworski	10 268	8 445,4	82,2%
8	Kołbiel	otwocki	10 650	8 419,1	79,1%
9	Leoncin	nowodworski	15 799	11 449,4	72,5%
10	Wiązowna	otwocki	10 212	7 260,0	71,1%
11	Lesznowola	piaseczyński	6 930	1 661,0	24,0%
12	Dąbrówka	wołomiński	10 914	2 440,1	22,4%
13	Dębe Wielkie	miński	7 773	1 011,3	13,0%
14	Jakubów	miński	8 698	343,7	4,0%
15	Żabia Wola	grodziski	10 542	347,4	3,3%
16	Klembów	wołomiński	8 571	53,4	0,6%
17	Stanisławów	miński	10 627	30,5	0,3%
18	Strachówka	wołomiński	10 776	23,4	0,2%
19	Dobre	miński	12 491	6,8	0,1%
20	Poświętne	wołomiński	10 402	0,5	0,004%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: BDL GUS, <https://bdl.stat.gov.pl>, dostęp 10.02.2025; Załącznik do OSR 15.07.2024, Rządowy projekt ustawy o dochodach jednostek samorządu terytorialnego, <https://www.gov.pl/web/finanse/ministerstwo-finansow-zaprezentowalo-projekt-nowej-ustawy-o-dochodach-jednostek-samorządu-terytorialnego>, dostęp 17.09.2024.

Spośród 32 gmin wiejskich objętych badaniem w regionie warszawskim stołecznym obszary chronione zajmują powierzchnię od mniej niż 1% do 99,9% powierzchni gminy – tabela 17. Wśród gmin o najmniejszej powierzchni obszarów chronionych w regionie należą trzy gminy w powiecie wołomińskim (Klembów, Stanisławów i Poświętne) oraz dwie gminy w powiecie mińskim (Strachówka i Dobre).

Tabela 18. Powierzchnia obszarów chronionych w gminach wiejskich w regionie mazowieckim regionalnym

Lp.	Gmina	Powiat	Powierzchnia (ha)		Odsetek pow. obszarów chronionych w pow. ogółem (%)
			ogółem	obszarów chronionych	
1	Sadowne	węgrowski	14 474	14 466,7	99,9%
2	Maciejowice	garwoliński	17 359	17 348,0	99,9%
3	Pionki	radomski	22 972	22 956,2	99,9%
4	Wilga	garwoliński	11 886	11 877,8	99,9%
5	Odrzywół	przysuski	9 919	9 907,4	99,9%
6	Siemiątkowo	żuromiński	11 339	11 324,3	99,9%
7	Lutocin	żuromiński	12 645	12 624,1	99,8%
8	Garbatka-Letnisko	kozienicki	7 383	7 359,5	99,7%
9	Lipowiec Kościelny	mławski	11 446	10 897,0	95,2%
10	Strzegowo	mławski	21 421	20 366,4	95,1%
11	Zaręby Kościelne	ostrowski	8 882	312,6	3,5%
12	Sońsk	ciechanowski	15 472	392,2	2,5%
13	Wierzbno	węgrowski	10 320	188,6	1,8%
14	Krasnosielc	makowski	16 714	40,9	0,2%
15	Paprotnia	siedlecki	8 142	7,2	0,1%
16	Błędów	grójecki	13 406	6,5	0,05%
17	Tczów	zwoleniński	7 215	2,2	0,03%
18	Potworów	przysuski	8 238	0,1	0,001%
19	Sochaczew	sochaczewski	9 138	0,1	0,001%
20	Chynów	grójecki	13 500	0,1	0,0004%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: BDL GUS, <https://bdl.stat.gov.pl>, dostęp 10.02.2025; Załącznik do OSR 15.07.2024, Rządowy projekt ustawy o dochodach jednostek samorządu terytorialnego, <https://www.gov.pl/web/finanse/ministerstwo-finansow-zaprezentowalo-projekt-nowej-ustawy-o-dochodach-jednostek-samorządu-terytorialnego>, dostęp 17.09.2024.

We wszystkich 10 gminach wiejskich w regionie mazowieckim regionalnym o największej powierzchni obszarów chronionych, przedstawionych w tabeli 18, obszary chronione zajmują ponad 99% powierzchni gminy. W sześciu gminach odsetek ten wynosi 99,9% (Maciejowice, Odrzywół, Pionki, Wilga, Sadowne i Siemiątkowo). Wśród gmin o najmniejszej powierzchni obszarów chronionych, w siedmiu gminach odnotowano natomiast powierzchnię poniżej 1% obszarów chronionych (Błędów,

Chynów, Krasnosielc, Paprotnia, Potworów, Sochaczew i Tczów). W kolejnych trzech gminach powierzchnia obszarów chronionych nie przekracza 4% powierzchni gminy (Sońsk, Wierzbo i Zaręby Kościelne).

Powierzchnia lasów

Zgodnie z celem 15.2, w krajach realizujących cele zrównoważonego rozwoju należy zahamować proces wylesiania i zwiększać stopień zalesienia. W tym kontekście przeprowadzono analizę danych dotyczących dynamiki zmiany powierzchni lasów ogółem w 2019 i 2023 roku w gminach wiejskich Mazowsza objętych badaniem. Celem analizy była ocena, w jakim stopniu ten cel zrównoważonego rozwoju jest realizowany w województwie mazowieckim.

Wyniki badań wskazują, że wśród gmin wiejskich w regionie warszawskim stołecznym najbardziej „leśne” gminy, których ponad połowę powierzchni pokrywają lasy to Izabelin, pow. warszawski zachodni (75,6%) i Celestynów, pow. otwocki (52,2%). Natomiast najmniej powierzchni lasów odnotowano w dwóch gminach w powiecie grodziskim: Baranowie (0,2%) i Jaktorowie (7,3%). W Tabeli 19 i Tabeli 20 przedstawiono po 20 wybranych gmin wiejskich w każdym regionie, uzupełniając analizy prezentowanych danych z obliczeniami dla wszystkich gmin wiejskich w tych regionach.

Tabela 19. Powierzchnia lasów w gminach wiejskich w regionie warszawskim stołecznym w 2019 i 2023 roku

Lp.	Gmina	Powiat	Powierzchnia (ha)			Różnica m. pow. lasów 2019/2023 (%)	Odsetek pow. lasów w pow. ogółem (%)
			ogółem	lasów w 2019	lasów w 2023		
1	Leoncin	nowodworski	15 799	7 884,75	7 883,99	99,99%	49,9%
2	Leszno	warszawski zachodni	12 507	5 087,01	5 089,89	100,06%	40,7%
3	Izabelin	warszawski zachodni	6 501	4 919,09	4 914,64	99,91%	75,6%
4	Celestynów	otwocki	8 892	4 631,16	4 637,86	100,14%	52,2%
5	Strachówka	wołomiński	10 776	4 602,01	4 557,52	99,03%	42,3%
6	Nieporęt	legionowski	9 606	4 013,15	3 998,73	99,64%	41,6%
7	Czosnów	nowodworski	12 845	3 518,60	3 513,41	99,85%	27,4%
8	Wiązowna	otwocki	10 212	3 193,85	2 916,78	91,32%	28,6%
9	Pomiechówek	nowodworski	10 268	3 166,60	3 162,91	99,88%	30,8%
10	Stanisławów	miński	10 627	3 023,40	3 069,16	101,51%	28,9%
11	Siennica	miński	11 084	1 787,88	1 813,90	101,46%	16,4%

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie.

Tabela 19. Powierzchnia lasów w gminach wiejskich w regionie warszawskim stołecznym w 2019 i 2023 roku (cd.)

Lp.	Gmina	Powiat	Powierzchnia (ha)			Różnica m. pow. lasów 2019/2023 (%)	Odsetek pow. lasów w pow. ogółem (%)
			ogółem	lasów w 2019	lasów w 2023		
12	Sobienie-Jeziory	otwocki	9 768	1 753,21	1 715,92	97,87%	17,6%
13	Kampinos	warszawski zachodni	8 460	1 727,98	1 729,76	100,10%	20,4%
14	Nadarzyn	pruszkowski	7 345	1 331,48	1 331,64	100,01%	18,1%
15	Stare Babice	warszawski zachodni	6 342	1 197,41	1 208,62	100,94%	19,1%
16	Jakubów	miński	8 698	1 095,81	1 116,80	101,92%	12,8%
17	Lesznówola	piaseczyński	6 930	880,55	882,43	100,21%	12,7%
18	Raszyn	pruszkowski	4 392	584,71	583,95	99,87%	13,3%
19	Jaktorów	grodziski	5 530	419,51	403,83	96,26%	7,3%
20	Baranów	grodziski	7 534	13,00	13,00	100,00%	0,2%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS, <https://bdl.stat.gov.pl>, dostęp 10.02.2025.

Badania dynamiki zmian powierzchni lasów w gminach wiejskich w regionie warszawskim stołecznym wskazują, że w 2023 roku (w porównaniu do 2019 roku) w 12 gminach nastąpił minimalny wzrost powierzchni lasów, w 20 gminach – spadek, a w jednej gminie nie odnotowano zmian. W przypadku wzrostu powierzchni lasów należy podkreślić, że nie był to wzrost znaczący (od 0,1% w gminie Nadarzyn, pow. pruszkowski do 1,92% w gminie Jakubów, pow. miński). Z kolei największy spadek powierzchni lasów odnotowano w tym okresie w gminie Wiązowna, pow. otwocki (o ok. 8,7%) i gminie Jaktorów, pow. grodziski (o ok. 3,7%).

Tabela 20. Powierzchnia lasów w gminach wiejskich w regionie mazowieckim regionalnym w 2019 i 2023 roku

Lp.	Gmina	Powiat	Powierzchnia (ha)			Różnica m. pow. lasów 2019/2023 (%)	Odsetek pow. lasów w pow. ogółem (%)
			ogółem	lasów w 2019	lasów w 2023		
1	Pionki	radomski	22 972	14 735,14	14 550,59	98,75%	63,3%
2	Jednorzec	przasnyski	23 491	11 381,94	11 480,96	100,87%	48,9%
3	Ostrów Mazowiecka	ostrowski	28 293	11 398,80	11 252,34	98,72%	39,8%
4	Kadzidło	ostrolęcki	25 888	10 417,72	10 352,59	99,37%	40,0%

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie.

Tabela 20. Powierzchnia lasów w gminach wiejskich w regionie mazowieckim regionalnym w 2019 i 2023 roku (cd.)

Lp.	Gmina	Powiat	Powierzchnia (ha)			Różnica m. pow. lasów 2019/2023 (%)	Odsetek pow. lasów w 2023 w pow. ogółem (%)
			ogółem	lasów w 2019	lasów w 2023		
5	Nowy Duninów	płocki	14 622	10 100,83	9 986,13	98,86%	68,3%
6	Olszewo-Borki	ostrołęcki	19 673	8 876,73	8 774,51	98,85%	44,6%
7	Sarnaki	łosicki	19 750	8 725,96	8 769,70	100,50%	44,4%
8	Łyse	ostrołęcki	24 678	8 743,94	8 705,34	99,56%	35,3%
9	Gostynin	gostyniński	27 037	8 382,78	8 432,11	100,59%	31,2%
10	Brańszczyk	wyszkowski	16 651	7 687,79	7 688,57	100,01%	46,2%
11	Sieciechów	kozienicki	6 250	418,34	463,34	110,76%	7,4%
12	Grudusk	ciechanowski	9 676	440,63	443,42	100,63%	4,6%
13	Sochaczew	sochaczewski	9 138	435,57	429,70	98,65%	4,7%
14	Bielsk	płocki	12 516	415,51	412,08	99,17%	3,3%
15	Gołymin-Ośrodek	ciechanowski	11 071	363,14	389,84	107,35%	3,5%
16	Wierzbica	radomski	9 410	432,70	360,29	83,27%	3,8%
17	Rybno	sochaczewski	7 275	317,27	319,27	100,63%	4,4%
18	Dzierżążnia	płoński	10 250	281,03	279,41	99,42%	2,7%
19	Radzanowo	płocki	10 445	256,37	253,45	98,86%	2,4%
20	Goszczyn	grójecki	5 750	184,29	183,42	99,53%	3,2%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS, <https://bdl.stat.gov.pl>, dostęp 10.02.2025.

Z kolei analiza dynamiki zmian powierzchni lasów w gminach wiejskich w regionie mazowieckim regionalnym wskazuje, że w 2023 roku (w porównaniu do 2019 roku) w 49,5% gmin ogółem (90 gminach) nastąpił wzrost powierzchni lasów, w 47,3% (86 gminach) – spadek, a w pięciu gminach nie odnotowano zmian. W przypadku wzrostu powierzchni lasów należy podkreślić, że tylko w dwóch gminach odnotowano wzrost powyżej 10% (28,1% w gminie Radzanów, pow. mławski i do 10,3% w gminie Kowala, pow. radomski). W pozostałych gminach – podobnie jak w regionie warszawskim stołecznym – wzrost powierzchni lasów w badanym okresie nie był znaczący (od 0,0049% w gminie Zakrzew, pow. radomski do 10,7% w gminie Sieciechów, pow. kozienicki).

*Subwencja ekologiczna
dla gmin z obszarami prawnie chronionymi*

Wprowadzenie w 2025 roku nowej formy wsparcia finansowego w postaci subwencji ekologicznej dla jednostek samorządu terytorialnego z wyznaczonymi obszarami prawnie chronionymi było, zgodnie z intencją ustawodawcy, pierwszym krokiem do zmiany postrzegania obszarów chronionych przez władze i społeczności lokalne. Docelowo – do akceptacji tworzenia nowych obszarów cennych przyrodniczo. Przeanalizowano planowane kwoty subwencji ekologicznej na 2025 rok dla gmin wiejskich Mazowsza. Na podstawie załącznika do OSR z 15 lipca 2024 roku uwzględniono rodzaje obszarów prawnie chronionych, ich powierzchnie faktyczne i przeliczeniowe oraz stawki bazowe za 1 ha obszaru chronionego.

Z badań planowanych kwot subwencji ekologicznej dla gmin wiejskich Mazowsza wynika, że spośród 180 gmin, w których wyznaczono obszary chronione, 18 gmin otrzyma subwencję powyżej 1 mln zł. Gminy te przedstawiono w tabeli 20. Natomiast trzy gminy Mazowsza otrzymają subwencję ekologiczną w wysokości poniżej 5 zł (Teresin, pow. sochaczewski – 1,86 zł oraz Sochaczew, pow. sochaczewski i Chyłów pow. grójecki – po 4,65 zł).

Tabela 21. Powierzchnia obszarów chronionych i subwencja w 2025 dla wybranych gmin wiejskich Mazowsza

Lp.	Gmina	Powiat	Region	Powierzchnia (ha)		Odsetek pow. obszarów chronionych w pow. ogółem (%)	Subwencja ekologiczna (zł)
				ogółem	obszarów chronionych		
1	Leoncin	nowodworski	RWS*	15 799	11 449,4	72,5%	6 205 513,82
2	Leszno	warszawski zachodni	RWS*	12 507	8 440,2	67,5%	4 463 012,19
3	Czosnów	nowodworski	RWS*	12 845	12 829,2	99,9%	4 396 109,07
4	Brochów	sochaczewski	RMR**	11 981	10 931,8	91,2%	3 873 277,95
5	Izabelin	warszawski zachodni	RWS*	6 501	5 582,7	85,9%	3 458 898,63
6	Kampinos	warszawski zachodni	RWS*	8 460	5 030,8	59,5%	2 191 079,54
7	Strzegowo	mławski	RMR**	21 421	20 366,4	95,1%	1 894 074,27
8	Pionki	radomski	RMR**	22 972	22 956,2	99,9%	1 852 402,99
9	Maciejowice	garwoliński	RMR**	17 359	17 348,0	99,9%	1 629 642,72

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie.

Tabela 21. Powierzchnia obszarów chronionych i subwencja w 2025 dla wybranych gmin wiejskich Mazowsza (cd.)

Lp.	Gmina	Powiat	Region	Powierzchnia (ha)		Odsetek pow. obszarów chronionych w pow. ogółem (%)	Subwencja ekologiczna (zł)
				ogółem	obszarów chronionych		
10	Sadowne	węgrowski	RMR**	14 474	14 466,7	99,9%	1 369 294,49
11	Gostynin	gostyniński	RMR**	27 037	13 281,5	49,1%	1 276 119,50
12	Nowy Duninów	płocki	RMR**	14 622	11 357,7	77,7%	1 195 594,52
13	Lutocin	żuromiński	RMR**	12 645	12 624,1	99,8%	1 174 029,68
14	Wilga	garwoliński	RMR**	11 886	11 877,8	99,9%	1 104 633,54
15	Lipowiec Kościelny	mławski	RMR**	11 446	10 897,0	95,2%	1 077 416,16
16	Jabłonna Lacka	sokołowski	RMR**	14 929	11 288,0	75,6%	1 074 992,43
17	Siemiątkowo	żuromiński	RMR**	11 339	11 324,3	99,9%	1 053 162,69
18	Sarnaki	łosicki	RMR**	19 750	11 008,4	55,7%	1 052 537,89
19	Mochowo	sierpecki	RWS*	14 369	10 514,5	73,2%	977 849,43
20	Stare Babice	warszawski zachodni	RWS*	6 342	4 102,7	64,7%	946 635,69

RWS* – region warszawski stołeczny.

RMR** – region mazowiecki regionalny.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Załącznik do OSR 15.07.2024, Rządowy projekt ustawy o dochodach jednostek samorządu terytorialnego, <https://www.gov.pl/web/finanse/ministerstwo-finansow-zaprezentowalo-projekt-nowej-ustawy-o-dochodach-jednostek-samorządu-terytorialnego>, dostęp 17.09.2024; BDL GUS, <https://bdl.stat.gov.pl>, dostęp 10.02.2025.

Największą kwotę subwencji ekologicznej w 2025 roku zaplanowano dla gminy Leoncin (6,2 mln zł) w regionie warszawskim stołecznym. Kolejne 2 gminy – również z tego regionu – otrzymają subwencje ekologiczne w wysokości powyżej 4 mln zł (Leszno, pow. warszawski zachodni i Czosnów, pow. nowodworski). Należy podkreślić zależność pomiędzy powierzchnią i rodzajem obszaru prawnie chronionego, któremu przypisano odpowiednie wagi, a wysokością kwoty subwencji ekologicznej. Dla przykładu – obszary chronione w gminie Leoncin wyznaczono na 72,5% powierzchni gminy, ale kwota subwencji jest najwyższa spośród wszystkich gmin wiejskich Mazowsza. Powodem tego jest wyznaczenie na terenie gminy m.in. około 9,7 tys. ha parku narodowego, dla którego przyjęto w ustawie o dochodach jednostek samorządu terytorialnego wagę 2 i ponad 300 ha rezerwatów przyrody (o wadze 1). Podobna

sytuacja występuje w gminie Leszno, gdzie obszary chronione obejmują 67,5% powierzchni, a wysokość subwencji ekologicznej oszacowano na ok. 4,5 mln zł – m.in. ze względu na wyznaczenie około 7 tys. ha parku narodowego.

Zrównoważony terytorialnie wzrost gospodarczy

W Agendzie 2030 określono cele dla wspierania lokalnego wzrostu gospodarczego obszarów, w tym Cel 11 – Zrównoważone miasta i społeczności („Uczynić miasta i osiedla ludzkie bezpiecznymi, stabilnymi, zrównoważonymi oraz sprzyjającymi włączeniu społecznemu”) i 11.a („Wspierać korzystne ekonomicznie, społecznie i środowiskowo połączenia pomiędzy obszarami miejskimi, podmiejskimi i wiejskimi poprzez wzmocnienie krajowego i regionalnego planowania rozwoju”). Priorytety w ramach Celu 11 to m.in. „Wsparcie sprawiedliwego oraz zrównoważonego terytorialnie wzrostu gospodarczego poprzez dążenie do utrzymania policentrycznej i hierarchicznej struktury osadniczej kraju oraz tworzenie bardziej efektywnych powiązań sieciowych między miastami”⁴⁰.

Na podstawie przeprowadzonych analiz wybranych wskaźników zrównoważonego rozwoju można stwierdzić, że efekty realizacji powyższego celu w odniesieniu do większości gmin wiejskich Mazowsza na obszarach peryferyjnych są niezadowalające. Wskazuje się na to w opracowaniach i dokumentach strategicznych. W Strategii rozwoju województwa mazowieckiego wskazano, że w regionie mazowieckim regionalnym (na obszarach wiejskich oraz w małych miastach na obszarach peryferyjnych) odnotowano trwałą depopulację oraz ujemny przyrost naturalny. Bezrobocie, niskie płace, słaba aktywność gospodarcza i brak perspektyw zawodowych w tym regionie powodują emigrację ludzi młodych oraz wykluczenie społeczne. W gminach wiejskich sąsiadujących z Warszawą rozwój gospodarczy wiąże się z malejącym znaczeniem rolnictwa jako miejsca zatrudnienia i źródła dochodów oraz „zamieraniem” najmniejszych wsi. Kierunki aktywizacji gospodarczej obszarów wiejskich to m.in. wzmacnianie produkcji rolniczej, produktywności gospodarstw rolnych, wspieranie dywersyfikacji działalności gospodarczej i tworzenie pozarolniczych miejsc pracy⁴¹.

40. *Kampania 17 celów*, <https://kampania17celow.pl/cel-11-zrownowazone-miasta-i-spoecznosci/>, dostęp 5.02.2025.

41. Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie, *Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego ...*, op. cit., s. 56.

W Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego na „Zaktualizowanej liście gmin zagrożonych marginalizacją”⁴² znalazło się 111 gmin Mazowsza, w tym 88 gmin wiejskich objętych badaniem (87 gmin w regionie mazowieckim regionalnym i jedna gmina w regionie warszawskim stołecznym) – tabela 22.

Tabela 22. Gminy wiejskie Mazowsza zagrożone marginalizacją

Lp.	Pow.	Gmina	Region
1	wołomiński	Strachówka	RWS*
2	białobrzecki	Radzanów	RMR**
3	ciechanowski	Gołmin-Ośrodek, Grudusk, Ojrzeń	RMR**
4	garwoliński	Trojanów	RMR**
5	gostyniński	Szczawin Kościelny	RMR**
6	kozienicki	Gniewoszków	RMR**
7	lipski	Chotcza, Ciepeliów, Rzecznów, Sienno	RMR**
8	łosicki	Husław, Olszanka, Platerów, Sarnaki, Stara Kornica	RMR**
9	makowski	Karniewo, Krasnosielc, Płoniawy-Bramura, Rzewnie, Sypniewo, Szelków	RMR**
10	mławski	Dzierzgowo, Lipowiec Kościelny, Strzegowo, Stupsk, Szreńsk	RMR**
11	ostrolęcki	Baranowo, Czarnia, Goworowo, Kadzidło, Lelis, Łyse, Troszyn	RMR**
12	ostrowski	Andrzejewo, Boguty-Pianki, Nur, Stary Lubotyń, Szulborze Wielkie, Wąsewo, Zaręby Kościelne	RMR**
13	płocki	Bulkowo	RMR**
14	płoński	Dzierżążnia, Naruszewo, Raciąż	RMR**
15	przasnyski	Czernice Borowe, Jednorożec, Krasne, Krzynowłoga Mała, Przasnysz	RMR**
16	przysuski	Borkowice, Gielnów, Klwów, Odrzywół, Potworów, Rusinów, Wieniawa	RMR**
17	pułtuski	Gzy	RMR**
18	radomski	Pionki	RMR**
19	siedlecki	Korczew, Paprotnia, Przesmyki, Wodynie	RMR**
20	sierpecki	Gozdowo, Rościszewo, Szczutowo, Zawidz	RMR**
21	sokołowski	Bielany, Ceranów, Jabłonna Lacka, Repki, Sabnie, Sterdyń	RMR**
22	szydlowiecki	Chlewiska, Mirów	RMR**
23	węgrowski	Grębków, Korytnica, Miedzna, Sadowne, Stoczek	RMR**

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie.

42. Zaktualizowana lista gmin zagrożonych trwałą marginalizacją, programowanie 2021–2027, *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego*, <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/krajowa-strategia-rozwoju-regionalnego>, dostęp 15.02.2025.

Tabela 21. Powierzchnia obszarów chronionych i subwencja w 2025 dla wybranych gmin wiejskich Mazowsza (cd.)

Lp.	Pow.	Gmina	Region
24	zwoleński	Kazanów, Policzna, Przylęk, Tczów	RMR**
25	żuromiński	Kuczbork-Osada, Lutocin, Siemiątkowo	RMR**

RWS* – region warszawski stołeczny.

RMR** – region mazowiecki regionalny.

Źródło: Zaktualizowana lista gmin zagrożonych trwałą marginalizacją, programowanie 2021–2027, Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego, <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/krajowa-strategia-rozwoju-regionalnego>, dostęp 15.02.2025.

Podsumowanie

Wyniki analizy przeprowadzonej w niniejszym artykule pozwalają na sformułowanie następujących wniosków:

1. Gminy wiejskie w regionie warszawskim stołecznym cechuje stosunkowo wysoki poziom rozwoju społeczno-gospodarczego, wynikający m.in. z ich położenia w sąsiedztwie Warszawy oraz dochodów własnych gmin w przeliczeniu na 1 mieszkańca. Gminy wiejskie w regionie mazowieckim regionalnym charakteryzuje natomiast niższy poziom rozwoju, którego przyczyny postrzega się m.in. w wpływie ludności do miast, słabo rozwiniętej infrastrukturze i malejącej liczbie przedsiębiorstw.
2. Kwalifikacja gmin pod kątem typu rozwoju demograficznego wskazała na podział Mazowsza na obszar centralny o dużym (i przyszłościowym) potencjale rozwoju społeczno-gospodarczego i peryferyjny, w którym spadek ludności i brak perspektyw rozwoju gospodarczego pogłębiają marginalizację gmin wiejskich.
3. W gminach wiejskich położonych w sąsiedztwie Warszawy obserwuje się proces peryurbanizacji (niekontrolowanego powiększania się miast), co skutkuje zaprzestaniem działalności rolniczej i zmniejszaniem powierzchni lasów.
4. Degradację gmin wiejskich na obszarach peryferyjnych można powstrzymać m.in. poprzez poprawę konkurencyjności sektora rolniczego i rozwój lokalnej infrastruktury.
5. Subwencja ekologiczna może być znaczącym wsparciem gmin na obszarach peryferyjnych i przyczynić się do ich rozwoju społeczno-gospodarczego. Władze lokalne mogą przeznaczyć środki z subwencji ekologicznej, np. na infrastrukturę komunalną, dostępność transportową, przedsiębiorczość i cyfryzację oraz ochronę środowiska i sprawy społeczne.

Bibliografia

- Bank Danych Lokalnych** Główny Urząd Statystyczny, <https://bdl.stat.gov.pl>, dostęp 10.02.2025.
- Bański J.**, *Wyzwania rozwojowe na obszarach wiejskich w województwie mazowieckim*. „Mazowsze. Studia Regionalne. Analizy i Studia” 2018, nr 25, DOI: 10.21858/msr.25.03.
- Brundtland G.H.**, *Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development*, Geneva 1987, UN-Dokument A/42/427, <http://www.un-documents.net/ocf-ov.htm>, dostęp 9.05.2025.
- Centralny Rejestr Form Ochrony Przyrody**, <https://crfop.gdos.gov.pl/>, dostęp 14.02.2025.
- Chojnicki Z., Czyż T.**, *Rozwój społeczno-gospodarczy w ujęciu regionalnym*, „Biuletyn PAN. Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju” 2005, z. 219.
- Główny Urząd Statystyczny**, *Ochrona środowiska 2024*, Warszawa 2024.
- Iwańska M., Bienkowska W.**, *Obszary wiejskie na Mazowszu w świetle dokumentów strategicznych województwa*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2009, t. 11, z. 4.
- Kampania 17 celów**, <https://kampania17celow.pl>, dostęp 5.02.2025.
- Król M.A.**, *Instrumenty ochrony środowiska i ład przestrzenny na obszarach wiejskich w Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju w kontekście procesu integracji europejskiej [w:] Integracja Europejska jako determinanta polityki Wiejskiej. Aspekty Prawne*, red. P. Litwiniuk, Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA 2017.
- Kubiczek A.**, *Jak mierzyć dziś rozwój społeczno-gospodarczy krajów?*, „Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy” 2014, nr 38.
- Łyson P.**, *Zróżnicowanie obszaru województwa mazowieckiego pod względem historycznym, demograficznym i warunków życia. Wnioski do korekty podziału terytorialnego*, „Opinie i Ekspertyzy” 2017, nr 256, Kancelaria Senatu, Warszawa 2017.
- Malina A.**, *Analiza przestrzennego zróżnicowania poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego województw Polski w latach 2005–2017*, „Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy” 2020, nr 61.
- Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie**, *Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej województwa mazowieckiego do Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze*, Warszawa, 24.08.2021.
- Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie**, *Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze*, Warszawa 2022.
- Męczyński M., Konecka-Szydłowska B., Gadziński J.**, *Poziom rozwoju społeczno-gospodarczego i klasyfikacja małych miast w Wielkopolsce*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej, Poznań 2010.
- Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej**, *Koncepcja Rozwoju Kraju 2050*. Projekt, Warszawa 2024, <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/zapoznaj-sie-z-projektem-krk-2050>, dostęp 7.05.2025.

- Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej**, *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego do 2030 roku „Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony”*, <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/krajowa-strategia-rozwoju-regionalnego>, dostęp 5.02.2025.
- Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej**, *Roczny raport regionalny 2022. Raport z monitoringu Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030 „Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony”*, Warszawa 2023, <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/krajowa-strategia-rozwoju-regionalnego>, dostęp 15.02.2025.
- Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej**, *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*, <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/informacje-o-strategii-na-rzecz-odpowiedzialnego-rozwoju>, dostęp 5.02.2025.
- Organizacja Narodów Zjednoczonych**, *Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*. Rezolucja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne 25 września 2015 roku, A/RES/70/1, <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/agenda-2030>, dostęp 10.02.2025.
- Parysek J.J.**, *Rozwój społeczno-gospodarczy oraz czynniki i uwarunkowania rozwoju*, „Studia komitetu przestrzennego zagospodarowania kraju PAN” 2018, nr 183.
- Pawlas I.**, *Regionalne dysproporcje rozwojowe – przypadek Polski*, „Studia Ekonomiczne i Regionalne. Economic And Regional Studies” 2017, nr 10(3), DOI: <https://doi.org/10.2478/ers-2017-0021>.
- Pawłowska-Tyszkó J., Pawłowski M., Konat G.**, *Instrumenty ochrony środowiska w polskim rolnictwie w kontekście jego zrównoważonego rozwoju*, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2018.
- Rozporządzenie Komisji (UE) 2016/2066** z 21 listopada 2016 r. zmieniające załączniki do rozporządzenia (WE) nr 1059/2003 Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie ustalenia wspólnej Klasyfikacji Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych (NUTS).
- Sachs J.D., Lafortune G., Fuller G.**, *Sustainable Development Report 2024. The SDGs and the UN Summit of the Future Includes the SDG Index and Dashboards*, Dublin University Press, Ireland 2024, DOI 10.25546/108572, <https://dashboards.sdgindex.org/profiles/poland>, dostęp 5.02.2025.
- Siudek T., Drabarczyk K., Zawojka A.**, *Rozwój społeczny powiatów województwa mazowieckiego – kwantyfikacja i ocena*, „Zeszyty Naukowe SGGW – Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” 2018, nr 123, DOI: <https://doi.org/10.22630/EIOGZ.2018.123.19>.
- Stanny M.**, *Przestrzenne zróżnicowanie rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2013.
- Stanny M., Strzelczyk W.**, *Zróżnicowanie przestrzenne sytuacji dochodowej gmin a rozwój społeczno-gospodarczy obszarów wiejskich w Polsce*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2015, t. 17, z. 4.
- Szalas-Piwińska M.**, *Subwencja ekologiczna – instrument wsparcia dla gmin z obszarami chronionymi*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie – Materiały i Studia” 2024, nr 2(82), DOI: 10.48058/urms/82.2024.3.

Sytuacja społeczno-gospodarcza gmin wiejskich Mazowsza w wybranych aspektach

- Urząd Statystyczny w Warszawie, *Procesy demograficzne w województwie mazowieckim w latach 2000–2021 oraz w perspektywie do 2040 r.*, Warszawa 2022.
- Urząd Statystyczny w Warszawie, *Region mazowiecki regionalny w 2019 r.*, Warszawa 2020.
- Urząd Statystyczny w Warszawie, *Region mazowiecki regionalny w 2023 r.*, Warszawa 2024.
- Urząd Statystyczny w Warszawie, *Rocznik statystyczny województwa mazowieckiego*, Warszawa 2024.
- Urząd Statystyczny w Warszawie, *Rynek pracy w województwie mazowieckim w 2023 r.*, Warszawa 2024.
- Urząd Statystyczny w Warszawie, *Sytuacja demograficzna województwa mazowieckiego w 2023 r.*, Warszawa 2024.
- Urząd Statystyczny w Warszawie, *Województwo mazowieckie w liczbach 2024*, Warszawa 2024.
- Ustawa z 1 października 2024 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego, Dz. U. 2024 poz. 1572, 1717.
- Webb J. W., *Ruch naturalny i migracyjny jako składnik przemian ludnościowych*, „Przegląd Zagranicznej Literatury Geograficznej” 1964, nr 1.
- Zaktualizowana lista gmin zagrożonych trwałą marginalizacją, programowanie 2021–2027, *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego*, <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/krajowa-strategia-rozwoju-regionalnego>, dostęp 15.02.2025.
- Załącznik do OSR 15.07.2024, *Rządowy projekt ustawy o dochodach jednostek samorządu terytorialnego*, <https://www.gov.pl/web/finanse/ministerstwo-finansow-zaprezentowalo-projekt-nowej-ustawy-o-dochodach-jednostek-samorzadu-terytorialnego>, dostęp 17.09.2024.
- Ziemiańczyk U., *Ocena poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego gmin wiejskich i miejsko-wiejskich w województwie małopolskim*, „Infrastruktura i ekologia terenów wiejskich” 2010, nr 14, PAN, Oddział w Krakowie.

otrzymano: 05.03.2025
zaakceptowano: 13.05.2025

